

Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch

JIRÍ SVESTKA

FUNKCE OBČANSKOPRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI ZA NEOPRÁVNĚNĚ ZÍSKANÝ MAJETKOVÝ PROSPĚCH

I. Občanskoprávní úprava odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (dříve platný občanský zákoník z r. 1950 obsahoval úpravu do té doby klasicky traktovaného bezdůvodného obohacení; tohoto termínu, tj. bezdůvodné obohacení však používá i nadále v čs. právním řádu zákoník mezinárodního obchodu) přispívá významnou měrou k cíli, *aby se nikdo v rozporu s pravidly socialistického soužití neoprávněně neobohacoval na úkor ani společnosti jako celku, ani jednotlivých organizací, ani jednotlivých spoluobčanů jako účastníků občanskoprávního styku* (srov. čl. VII Zásad občanskoprávních vztahů a jeho bližší provedení a konkretizaci zejména v § 451 an.). Tímto způsobem občanské právo přispívá k zabezpečování převodu, resp. přechodu hmotných statků od jednoho subjektu občanskoprávního styku ke druhému v zásadním souladu se soudobými ekonomickými principy směny, jakož i pod jejich vlivem se utvářejících morálních principů. Činí tak formou adekvátní právní úpravy zabezpečující spravedlivě jejich ochranu subjektivních majetkových práv a oprávněných zájmů jejich subjektů. V důsledku všech těchto skutečností plní tento druh občanskoprávní odpovědnosti v rámci celého občanskoprávního odpovědnostního systému v současném období výstavby rozvinuté socialistické společnosti *významné a nezastupitelné poslání*.

K uskutečňování svého poslání úprava občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch přispívá tímto *specifickým působením*:

1. *Preventivněvýchovným*
2. *Uhrazovacím (reparačním)*

O postihovém — represivním působení zvláštní majetkové sankce ve formě připadnutí poskytnutého předmětu, resp. vzájemně poskytnutých předmětů plnění na návrh prokurátora státu, kterýžto postih je upravován

v občanském zákoníku v systematické souvislosti s občanskoprávní odpovědností za neoprávněně získaný majetkový prospěch (§ 457 odst. 2, 3), bude pojednáno samostatně v dalších výkladech této stati.

Ad 1. Úvodem je třeba obecně předeslat, že princip prevence je v čs. občanském právu, jmenovitě v občanském zákoníku, výrazně zdůrazněn již v úvodní části občanského zákoníku, ve které jsou upraveny „*Zásady občanskoprávních vztahů*“. V této souvislosti je třeba se zmínit v první řadě o čl. II, kde se každému občanovi ukládá povinnost všestranně rozvíjet, upevňovat a chránit socialistické společenské vlastnictví jako hospodářský základ společnosti. Nelze však pominout ani čl. VI, ve kterém je stanoveno, že výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů musí být vždy v souladu s pravidly socialistického soužití, právě tak jako zejména čl. VII čelící zneužívání práv proti zájmům společnosti či spoluobčanů, jakož i jakémukoli druhu obohacování se na jeho úkor.

Zřetelné prevenční cíle však jsou sledovány i celou řadou dalších ustanovení zakotvených na různých místech občanského zákoníku (srov. např. § 3, 13, 43 aj.).

V souladu s požadavky i s potřebami soudobé socialistické společnosti však došlo k zvýraznění principu občanskoprávní prevence zejména v části VI občanského zákoníku, a to v souvislosti jednak s *úpravou odpovědnosti za škodu* (§ 415 an.), jednak — což nás z hlediska tématu této stati zajímá nejvíce — s *úpravou odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch* (§ 451 an.).

To je opodstatněné, neboť zejména v těchto oblastech působení občanského práva je úprava občanskoprávní prevence s to svým způsobem přispívat k účinnému předcházení společensky i individuálně nežádoucích střetů mezi subjekty občanskoprávního styku a tím zároveň zpravidla i k předcházení vzniku nežádoucích majetkových ztrát a újem.¹⁾

Podstatu preventivně výchovné funkce občanskoprávní úpravy předcházení neoprávněně získanému majetkovému prospěchu sluší — obecně řečeno — spatřovat v zabráňování vzniku takových situací, kdy by někdo mohl získat (nabýt) na úkor jiného neoprávněně majetkový prospěch. Tím občanskoprávní úprava předcházení neoprávněně získaného majetkového prospěchu významnou měrou přispívá k posilování právního vědomí subjektů občanskoprávního styku nezískávat způsobem, který právní řád nepřipouští, majetkový prospěch na úkor kohokoli jiného. Tato úprava zároveň ve svých důsledcích napomáhá k upevňování socialistických vztahů mezi subjekty občanskoprávního styku.

Konkrétně řečeno, občanskoprávní úprava předcházení vzniku neoprávněně získaného majetkového prospěchu přispívá funkčně k tomu, aby se

¹⁾ Celkovým zdůrazněním principu prevence se tak platná úprava občanského zákoníku z r. 1964 výrazně odlišila od občanského zákoníku z r. 1950, který sledoval — ve srovnání s dnešní občanskoprávní úpravou — prevenční cíle celkem jen sporadicky (srov. např. § 353, 443 odst. 2).

subjekty občanskoprávního styku chovaly s náležitým zřetelem na společensky významné požadavky prevence ve smyslu jednak

a) *obecného (generálního) odvrácení občanů a organizací od porušování právních povinností vedoucí — jak tomu nasvědčují dosavadní dlouhodobé zkušenosti a poznatky — leckdy zároveň ke vzniku neoprávněného majetkového prospěchu* (tzv. všeobecná — generální občanskoprávní prevence vzniku neoprávněně získaného majetkového prospěchu), jednak

b) *uskutečnění zvláštního (speciálního) opatření směřujícího v konkrétním případě k odvrácení vzniku již hrozícího neoprávněného majetkového prospěchu* (tzv. zvláštní speciální, resp. někdy též zvaná konkrétní, občanskoprávní prevence vzniku neoprávněně získaného majetkového prospěchu).

Ad a) Působení občanskoprávní úpravy ve smyslu obecného (generálního) předcházení vzniku neoprávněného majetkového prospěchu se v jednotlivostech uskutečňuje zejména

aa) *uložením obecné právní povinnosti každému subjektu občanskoprávního styku počínat si za všech okolností tak, aby nedocházelo ke vzniku neoprávněného majetkového prospěchu na úkor státu, jiné organizace anebo jiného spoluobčana (§ 415);*

bb) *stanovením, resp. hrozbou občanskoprávní majetkové odpovědnosti předvídanou sankční složkou příslušné právní normy pro případ vzniku neoprávněného majetkového prospěchu, jakož i důsledným uplatňováním této občanskoprávní odpovědnosti v případě již nastalého neoprávněného majetkového prospěchu (§ 451 an.).*

Zejména důsledné uplatňování majetkové sankce — občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch, kterou je přenášena povinnost k nápravě tohoto druhu nastalé újmy na odpovědný subjekt (tzv. lokalizace nápravy), má z preventivněvýchového hlediska zvlášť důležitý význam. Tento subjekt — ale jeho prostřednictvím i všichni ostatní — jsou totiž v důsledku této sankce stimulováni jednak k zachování objektivního práva (princip socialistické zákonnosti), jednak — a to zároveň — k ohleduplnému vztahu k subjektivním občanským právům ostatních subjektů občanskoprávního styku.

Ad b) Úprava občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch se však nemůže omezit *toliko na působení ve smyslu všeobecné (generální) prevence*. Zkušenosti společenské zejména právní praxe ukazují, že ani obecně uložená právní povinnost subjektům občanskoprávního styku počínat si tak, aby k neoprávněnému majetkovému prospěchu nedocházelo, ani stanovení, resp. hrozba občanskoprávní majetkové odpovědnosti, *ještě samy o sobě nepostačují vždy k tomu, aby se někteří občané resp. některé organizace získání neoprávněného majetkového prospěchu vyvarovali.*

To platí mj. již proto, že v některých případech dochází z různých důvodů k neoprávněnému majetkovému prospěchu určitých subjektů bez jejich vlastního zaviněného protiprávního chování (o tom viz blíže dále).

Proto občanskoprávní úprava stanoví za účelem zvýraznění principu prevence každému zároveň zvláštní (*speciální — konkrétní*) *prevenční po-*

vinnost směřující k odvrácení — bránění neoprávněného majetkového prospěchu, které již někomu jinému v *konkrétním případě* hrozí (§§ 415, 416, 417).

Tato zvláštní (speciální — konkrétní) prevenční povinnost může podle okolností a povahy konkrétního případu spočívat v *právní povinnosti*:

aa) *upozornit příslušné orgány na hrozbu vzniku závažného neoprávněného majetkového prospěchu* (tzv. upozorňovací — oznamovací prevenční povinnost) anebo případně dokonce

bb) *zakročit k odvrácení (ať zcela či alespoň zčásti) hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu, je-li zákroku neodkladně třeba* (tzv. zakročovací — zasahovací prevenční povinnost).

Uložením obou — svým charakterem již aktivních — forem výše uvedených zvláštní prevenční povinnosti všem třetím osobám (srov. § 416 odst. 2, „... každý...“) dochází v souladu se vzrůstajícími náročnějšími celospolečenskými požadavky (zvláště tam, kde realizací těchto povinností dochází k ochraně společenského socialistického majetku) k prohlubování souladnosti individuálních zájmů se zájmy celospolečenskými. Tím tato občanskoprávní úprava ve svých důsledcích zároveň napomáhá k postupnému překonávání lhostejnosti a nevšímavosti, kterou ještě dnes někteří jedinci stále projevují ve vztahu k ohroženým zájmům jak státu či jednotlivých socialistických organizací, tak i ostatních spoluobčanů.

Ad aa) Upozorňovací (oznamovací) prevenční povinnost je — jak bylo řečeno již výše — uložena *všeobecně*. To znamená, že zásadně stíhá *každého občana i každou organizaci* (organizaci bez zřetele k tomu, jde-li o organizaci socialistickou či nesocialistickou).

Příslušným orgánem ve smyslu § 416 odst. 1 může být podle okolností a povahy konkrétního případu nejen národní výbor, veřejná bezpečnost, nýbrž i orgán určité organizace, které hrozí závažná majetková újma apod.

Nezbytným předpokladem vzniku této oznamovací prevenční povinnosti je, že jde o *skutečnou — reálnou* (nikoli tedy pouze domnělou) a *existující* (nikoli tedy pravděpodobnou či již mezitím ukončenou) *hrozbu konkrétního závažného neoprávněného majetkového prospěchu*.

Jde-li o reálnou hrozbu konkrétního neoprávněného majetkového prospěchu anebo nikoli, bude opět vždy *otázkou posouzení všech okolností a povahy konkrétního případu* (přitom se uplatní objektivní měřítko konkrétně uplatňované; nikoli tedy subjektivní měřítko). Upozornění je třeba provést vždy včas tak, aby bylo možno včasným opatřením dosáhnout sledovaného cíle, tj. odvrácení vzniku neoprávněného majetkového prospěchu.

Splnění této oznamovací prevenční povinnosti není za všech okolností *bezpodmínečné*. Ze smyslu § 416 obč. zák. je třeba dovodit,²⁾ že splnit ji nemusí ten

²⁾ Znění § 416 odst. 1 připouští event. i výklad, že zproštění prevenční povinnosti přichází v úvahu toliko u zakročovací povinnosti. Logický výklad i právněpolitické zřetele však svědčí závěru, že zproštění prevenční povinnosti se vztahuje i na prevenční povinnost oznamovací.

aaa) *komu v tom brání nějaká důležitá okolnost* anebo
bbb) *kdo by oznámením vystavil vážnému ohrožení buď sebe či osobu sobě blízkou* (k vymezení osoby blízké — srov. § 116).

Jestliže třetí subjekt, konkrétně *občan*, oznamovací prevenční povinnost v případě reálné hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu nesplní, pak vzdor tomu, že mu v tom nebránila žádná skutečnost, která by jej plnění této povinnosti zprošťovala (liberovala), nelze ho za porušení tohoto právního příkazu chování postihnout žádnou formou občanskoprávní odpovědnosti. Jinými slovy řečeno, jde o tzv. *lex imperfecta*. Smysl a účel stanovení této oznamovací prevenční povinnosti v občanském právu (právního příkazu k určitému chování) tedy spočívá výlučně v jejím preventivněvýchovném působení.³⁾

Ad bb) Někdy se vzhledem k neodkladné hrozbě vzniku neoprávněného majetkového prospěchu vytvoří situace, že by splnění pouhé oznamovací prevenční povinnosti nepřineslo potřebný a žádoucí účinek. Pro takové případy občanský zákoník v zájmu zajištění a prohloubení účinné prevence stanoví rovněž povinnost *každého* k odvrácení hrozícího neoprávněného majetkového prospěchu *zakročit (zasáhnout)*.

Podle § 416 odst. 2 je uložena *všem třetím subjektům*, tj. jak občanům, tak organizacím (ať již socialistickým či nesocialistickým — srov. cit. ustanovení „...každý...“) povinnost *zakročit všude tam, kde závažný neoprávněný majetkový prospěch neodkladně (tj. přímo, resp. bezprostředně) hrozí jinému* (roz. státu či jiné organizaci anebo jinému spoluobčanovi). I tu musí jít rovněž o reálné — a navíc zároveň neodkladně — hrozící neoprávněný majetkový prospěch, kde by uskutečnění jen pouhého upozornění příslušným orgánům nesplnilo potřebný účel a nedosáhlo žádoucí cíl.

Prevenční povinnost *zakročit* k odvrácení reálné a neodkladné hrozícího vzniku neoprávněného majetkového prospěchu postihuje třetí subjekty jen za splnění těchto předpokladů:

aaa) *musí jít o hrozbu závažného neoprávněného majetkového prospěchu* a dále (kumulativě);

bbb) *prevenční zákrok je vzhledem k povaze tohoto hrozícího neoprávněného majetkového prospěchu neodkladný*.

Ad aaa) Kdy půjde o hrozbu vzniku neoprávněného majetkového prospěchu bude vždy opět otázkou objektivního posouzení všech okolností a povahy konkrétního případu s přihlédnutím k pravidlům socialistického soužití (čl. VI, VII).

Ad bbb) O neodkladné hrozící vznik závažného neoprávněného majetkového prospěchu půjde tam, kde by neuskutečnění *zakročovacího* prevenčního zákroku mělo za následek vznik tohoto neoprávněného majetko-

³⁾ Jiný právní stav však existuje u *hrozící závažné škody*. Zde lze třetímu subjektu — občanovi uložit v případě nesplnění oznamovací prevenční povinnosti za podmínek § 425 zvláštní druh občanskoprávní odpovědnosti. Podstata tohoto zvláštního druhu občanskoprávní odpovědnosti spočívá v tom, že třetí subjekt — občan je povinen *příspěť* (nikoliv tedy uhradit) *na náhradu té škody, kterou nelze jinak uhradit*.

vého prospěchu, resp. kde by jiné opatření než přímý zákrok toho, kdo nebezpečí zjistil, nepřineslo žádoucí účín (efekt).

Rovněž v případě tohoto druhu speciální zakročovací prevenční povinnosti platí, že povinnost učinit tento zákrok nemá ten, *komu v tom brání určitá důležitá okolnost* anebo ten, *kdo by tím vystavil vážnému ohrožení sebe nebo osoby sobě blízké* (§ 116).

Nesplní-li třetí subjekt, konkrétně *občan*, v případě neodkladně hrozícího vzniku závažného neoprávněného majetkového prospěchu zakročovací prevenční povinnost podle § 416 odst. 1, pak vzdor tomu, že mu v tom nebránila žádná skutečnost, která by ho splnění této povinnosti zprošťovala (liberovala), nelze mu za porušení tohoto příkazu určitého chování uložit žádnou formu občanskoprávní odpovědnosti. Jinými slovy řečeno, i v tomto případě jde o tzv. *lex imperfecta*. Rovněž tu tedy smysl stanovení zakročovací prevenční povinnosti spočívá výlučně v jejím preventivněvýchovném působení.

Občanský zákoník, který upravuje *obecně povinnost třetích subjektů odvracet (bránit) vzniku hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu*, přiznává odvracejícím subjektům zároveň *právo na takovéto odvrácení (bránění)*.

Odvrácení (ať již se děje formou upozornění či zákroku) může být pro odvracející subjekt příčinně spojeno jednak s vynaložením účelných nákladů, jednak event. i se škodou, kterou při tomto odvrácení utrpěl. Z toho důvodu občanský zákoník přiznává odvracejícím subjektům — ve snaze honorovat jejich morálně hodnotné chování odpovídající vzrůstajícím náročnějším celospolečenským požadavkům — tato majetková práva:

a) *právo na náhradu účelně vynaložených nákladů* a dále

b) *právo na náhradu škody, kterou při odvrácení neoprávněného majetkového prospěchu utrpěly*.

Obě tato majetková práva může ten, kdo prevenčně odvracel hrozící neoprávněný majetkový prospěch, uplatňovat jednak vůči tomu, kdo odpovídá za vyvolání hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu (tj. vůči ohrožovateli), jednak — a to s ohledem na zvláštní platnou právní úpravu obsaženou v § 419 — rovněž i vůči tomu, v jehož zájmu bylo jednáno (tj. vůči ohroženému). Vůči posléze uvedenému subjektu, tj. vůči ohroženému, má však ten, kdo prevenčně odvracel újmu, možnost uplatňovat výše uvedená majetková práva nejvýše v rozsahu odpovídajícímu neoprávněnému majetkovému prospěchu, který byl odvrácen.

V tomto případě jsou tedy práva toho, kdo prevenčně zakročil, závislá nikoli na učinění samotného zákroku směřujícího k odvrácení neoprávněného majetkového prospěchu, nýbrž *na výsledku*, který byl s tímto zákrokem *skutečně* (efektivně) dosažen. Pouze tehdy má totiž ve vzájemném vztahu toho, kdo zakročil, a ohroženého uskutečněný zákrok potřebný ekonomický prospěch a smysl pro ohroženého. V důsledku této skutečnosti socialistické občanské právo mezi těmito subjekty opodstatněně zakládá i existenci zvláštního (specifického) závazkového právního vztahu. Určení výsledku dosaženého uskutečněným zákrokem musí být vždy *věcí rozum-*

ného posouzení každého jednotlivého případu zvlášť tak, aby byly z hlediska socialistické ekvity náležitě respektovány oprávněné zájmy jak toho, kdo zakročil, tak i ohroženého.

Z uvedeného výkladu vyplývá, že ten, kdo prevenčně zakročil a v příčinné souvislosti se svým zákrokem utrpěl škodu, se za této situace ocitá *ve dvou právních vztazích*, jejichž *společnou příčinou* vzniku je *existence škody* na straně toho, kdo zakročil. Konkrétně jde o závazkový právní vztah jednak s ohroženým, v jehož zájmu bylo zakročeno (zvláštní závazkový právní vztah podle § 419), jednak s tím, kdo hrozbu neoprávněného majetkového prospěchu a s ní škodu vzniklou tomu, kdo zakročil, vyvolal a odpovídá za ni (obecný závazkový právní vztah k náhradě škody podle § 420 an). Vůči každému z nich má ten, kdo zakročil, *samostatné subjektivní občanské právo* a tomu i odpovídající *zvláštní žalobu*. Jakmile však mu je jedním z výše uvedených subjektů vzniklá škoda nahrazena, zaniká tím bez dalšího i závazkový právní vztah mezi tím, kdo zakročil a druhým subjektem (jde totiž o *jednu* škodu, která nemůže být nahrazena dvakrát). Mezi oběma subjekty, které na základě různých důvodů odpovídají tomu, kdo zakročil, není tím ovšem vzájemné majetkové vyrovnání dotčeno.

Ad 2. Podstata *uhrazovací* (reparační) funkce úpravy občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch spočívá v tom, že tomu, na jehož úkor (k jehož újmě) byl neoprávněně majetkový prospěch získán, musí být vydáno subjektem, který tento prospěch získal, *vše, co bylo takto nabyto* (náhrada ve formě restituce neboli náhrada *in natura*). V těch případech, kde vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu není dobře možné (srov. typicky případy, kdy neoprávněně získaný majetkový prospěch záležel v hodnotě určitých prací), musí být postiženému subjektu poskytnuta náhrada v penězích (náhrada *in reluto*). Již v této souvislosti je třeba uvést, že nelze-li toho, na jehož úkor byl neoprávněně získaný majetkový prospěch získán, zjistit, musí být neoprávněně získaný majetkový prospěch vydán podle § 456 státu (blíže o tom viz dále). Touto právní úpravou je zabezpečeno, že i v těchto případech neoprávněně získaný majetkový prospěch nezůstane jedinci, nýbrž, že bude vydán státu jako reprezentantu celé společnosti.

II. Závěrem této první kapitoly je třeba pro úplnost výkladu uvést toto:

Platná občanskoprávní úprava odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch zakotvená v občanském zákoníku z r. 1964 nahradila dříve platnou úpravu občanského zákoníku z r. 1950 o bezdůvodném obohacení.

Co do teoretické podstaty však nelze mezi těmito dvěma instituty shledat — vzdor odlišnosti terminologie — zásadní rozdíl. Jak ještě vyplyne blíže z dalších výkladů, základ občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch, tj. základ zvláštního druhu závazkového — mimosmluvního právního vztahu, vznikajícího v důsledku získání neoprávněného majetkového prospěchu, tvoří buď vlastní protiprávní chování obohaceného anebo nějaký jiný protiprávní stav, tj. stav, který není uznáván právním řádem jako důvod získání majetkového prospěchu. Sou-

hrnně vyjádřeno, v obojím případě jde o *neoprávněně* (protiprávně) získaný majetkový prospěch na úkor anebo k újmě jiného. Naproti tomu ke vzniku tohoto druhu občanskoprávní odpovědnosti se na straně obohaceného nevyžaduje současná přítomnost subjektivního prvku ve formě zavinění. Z tohoto hlediska, tj. z hlediska existence protiprávnosti jako esenciálního prvku občanskoprávní odpovědnosti, není tudíž zásadní rozdíl mezi tímto druhem občanskoprávní odpovědnosti a ostatními druhy občanskoprávní odpovědnosti, jako je odpovědnost za způsobenou škodu, odpovědnost za vady apod. Společným jmenovatelem všech vzpomenutých druhů občanskoprávní odpovědnosti zůstává i jejich funkční poslání spočívající jednak v nápravě vzniklé majetkové újmy, jednak prostřednictvím této nápravy ve výchově zejména těch subjektů, které jsou sankcí postiženy. Za všech těchto důvodů lze z teoretického hlediska — stejně tak jako činí i občanský zákoník — hovořit i o neoprávněně získaném majetkovém prospěchu jako o druhu občanskoprávní odpovědnosti.

Tytéž předpoklady, o kterých byla řeč shora, však tvořily i teoretický základ závazkového (mimosmluvního) právního vztahu z bezdůvodného obohacení, který byl upravován dříve platným občanským zákoníkem z r. 1950 (a dlužno dodat, že tvoří i dosud, pokud je platnou právní úpravou institut bezdůvodného obohacení zakotven). I tento druh závazkového právního vztahu označený jako bezdůvodné obohacení totiž co do svého teoretického základu rovněž zahrnoval jednak případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého vlastním protiprávním chováním, jednak případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého jiným bezdůvodným způsobem (v posléze uvedeném případě i tehdy, byť vlastní protiprávní chování obohaceného vůbec chybělo. Neexistence protiprávního chování obohaceného byla a je zřejmě důvodem, proč v těchto případech nebyla a není konstruována občanskoprávní odpovědnost a hovoří se toliko o bezdůvodném obohacování. Leč nelze přehlížet, že i tento jiný bezdůvodný způsob byl svou podstatou způsob, který právní řád za důvod majetkového obohacení neuznával a tedy jej zakazoval (reproboval). Jinými slovy řečeno, i v těchto případech šlo z teoretického hlediska o určitý protiprávní stav. Ani podle dříve platného občanského zákoníku z r. 1950 nebylo k založení závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení třeba na straně obohaceného zavinění.

Rozdíl mezi oběma instituty však lze shledat v zákonodárném (legislativním) vymezení jejich působnosti. Působnost občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch byla v platném občanském zákoníku z r. 1964 pojata — na rozdíl od dříve platného institutu bezdůvodného obohacení — širě. Důvodem tohoto širšího pojetí byla zřejmě i celkově nová koncepce, jakož i vnitřní uspořádání (systematika) platného občanského zákoníku. Tak např. konkrétně šlo o to, že platný občanský zákoník z r. 1964 se z celkového systému vlastnických vztahů omezil v podstatě pouze na úpravu osobního vlastnictví. Tento legislativní přístup si vyžádal upravit v občanském zákoníku některé způsoby vzniku státního socialistického vlastnictví (meritorně dnes legislativně upravovaného v hos-

podářském zákoníku) na jiném místě. Za toto jiné místo byla v občanském zákoníku zvolena právě část pojednávající o občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch.⁴⁾

PŘEDPOKLADY (ZÁKLAD) OBČANSKOPRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI ZA NEOPRÁVNĚNĚ ZÍSKANÝ MAJETKOVÝ PROSPĚCH

I. Odpovědnost za neoprávněně získaný majetkový prospěch tvoří v rámci celého občanskoprávního odpovědnostního systému samostatný institut, k jehož vzniku je třeba *splnění určitých zákonem stanovených předpokladů*.

Tyto předpoklady (základ) vzniku občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch tvoří:

1. *Neoprávněně (protiprávně) získaný majetkový prospěch (obohacení) jedním subjektem;*

2. *Újma, kterou výše uvedeným způsobem sub 1 utrpěl v majetkových poměrech jiný subjekt (majetková újma);*

3. *Příčinná souvislost mezi neoprávněně získaným majetkovým prospěchem na straně obohaceného a způsobenou újmou na straně postiženého.*

Ke vzniku občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch se na straně toho, kdo takovýto prospěch získal, nevyžaduje *existence subjektivního prvku — konkrétně zavinění* (o právním významu různých forem subjektivních prvků, a to konkrétně úmyslu při zvláštním majetkovém postihu — sankci podle § 458 odst. 2, 3, jakož i o významu dobré víry — *bonae fidei* pro určení rozsahu vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu, bude pojednáno dále).

Z těchto důvodů je tudíž třeba *tento druh občanskoprávní odpovědnosti charakterizovat jako objektivní* (tj. bez zřetele na zavinění). Za splnění výše uvedených objektivních předpokladů je proto povinen vrátit majetkový prospěch i ten, kdo jej získal bez jakéhokoli zavinění, leč vzdor tomu je toto získání objektivně neoprávněné. Totéž platí o nezletilém, resp. o občanovi stíženému duševní poruchou, kteří v rozhodné době nebyli s to ovládnout svá jednání a posoudit jejich následky neboli kterým se ve smyslu § 422 nedostává vůbec tzv. deliktní způsobnost (není tudíž pro vznik tohoto druhu občanskoprávní odpovědnosti nikterak rozhodné, že tento nezletilec či osoba stížená duševní poruchou zároveň neodpovídají za vzniklou škodu).

Důkaz o tom, že jsou u určitého subjektu dány všechny výše uvedené předpoklady vzniku odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch, *musí vést ten, na jehož úkor byl neoprávněně majetkový prospěch*

⁴⁾ Toto legislativní pojetí může z teoretického hlediska vyvolávat určité pochybnosti. Je tomu tak proto, že zákonodárná úprava při tomto legislativním přístupu neakcentuje *dominantní* prvek upravovaných případů, tj. vznik, resp. nabytí vlastnického práva. Na druhé straně však, jak vyplývá ještě blíže z dalších výkladů, nelze popřít ani určitou spojitost těchto případů s institutem odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch.

získán a kdo tudíž žádá o jeho vydání (§ 458). Jeho také ve sporu zahájeném na základě žaloby z neoprávněně získaného majetkového prospěchu (tzv. kondikce) postihuje důkazní břemeno.

Ad 1. Získaný (nabytý) majetkový prospěch (obohacení) spočívá — obecně řečeno — v tom, že se jeden subjekt obohatil na úkor druhého subjektu (vzájemná podmíněnost) o *určité majetkové (hmotné) hodnoty, které lze vyjádřit v penězích*. Při tomto obohacení není po právní stránce nikterak rozhodné, jde-li např. o získání peněz či jiných věcí, o získání prospěchu spočívajícího v určitých majetkových hodnotách z provedené práce — výkonu apod. Pro pojem získaného majetkového prospěchu je rovněž bez významu, spočívá-li majetková hodnota v rozmnožení (zvětšení — přírůstku) aktiv anebo naopak ve snížení (zproštění) pasiv, resp. řečeno jinak, v úspoře nákladů či výdajů, ke kterým by jinak došlo, jestliže by obohacený plnil to, co po právu plnit měl (např. ušetření určitých majetkových hodnot v důsledku toho, že jeden subjekt omylem užíval věc druhého subjektu bez úplaty či jiné formy úhrady anebo jeden subjekt, který měl vydat určitý obnos ze svých prostředků, jej ušetřil z toho důvodu, že potřebné náklady vynaložil někdo jiný atp.).

O neoprávněně (protiprávní) získání majetkového prospěchu zakládající vznik občanskoprávní odpovědnosti podle § 451 an. půjde tehdy, jestliže k získání majetkového prospěchu jedním subjektem na úkor jiného subjektu (vzájemná podmíněnost) došlo *způsobem, který občanský zákoník neuznává jako důvod získání (nabytí) a jenž v důsledku toho nepřipouští neboli zakazuje (reprobuje)*. V některých případech bude tento způsob získání majetkového prospěchu spočívat ve *vlastním protiprávním úkonu samotného subjektu, který získal majetkový prospěch (obohaceného)*. Jestliže si totiž určitý subjekt v rozporu s obecným příkazem stanoveným v § 415, resp. v rozporu s jiným speciálně stanoveným příkazem, nepočínal tak, aby nedošlo k majetkovému prospěchu, zakládá jeho počínání, znamenající porušení ať obecné či speciální právní povinnosti, vznik občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (např. někdo protiprávním chováním získá peníze na úkor jiného). Jindy bude sice vlastní protiprávní úkon na straně obohaceného subjektu chybět, nicméně však v jeho majetkové sféře nastane *objektivně stav obohacení*, jenž není založen a tudíž uznáván (aprobován) jako důvod získání majetkového prospěchu čs. právním řádem (konkrétně určitou normou příslušného právního předpisu, úředním aktem, smlouvou). Tak např. postižený občan omylem zaplatil peněžitou částku na dluh, který vůbec neexistoval; postižený občan zaplatil v důsledku omylu nastalého při přepočítávání peněz více, než kolik byl povinen zaplatit; postižený občan omylem zaplatil za jeden a týž předmět plnění dvakrát apod. Stejná situace nastane i tam, kde sám dlužník, resp. třetí osoba na žádost dlužníka předá předmět plnění někomu jinému než věřiteli. O takto neoprávněně získaný majetkový prospěch však půjde i tam, kde se v důsledku živelní pohromy (např. povodně či jiné události) dostanou určité věci patřící jednomu subjektu bez právem uznaného důvodu jinému subjektu (např. dříví jednoho občana je v dů-

sledku povodně odplaveno na dvůr jiného občana, kde se smísí s jeho dřívím). Ve všech těchto případech lze takto objektivně nastalý stav obohacení, který není založen a tudíž uznáván (aprobován) právním řádem jako důvod získání (nabytí) majetkového prospěchu, neboli řečeno jinak, jenž je v důsledku toho občanským zákoníkem zakázán (reprobován), kvalifikovat jako *protiprávní* (protiprávní stav).

Podle občanského zákoníku půjde zejména (typicky) o tyto případy (skutkové podstaty) *neoprávněně získaného majetkového prospěchu*:

a) Majetkový předmět plnění byl poskytnut bez právního důvodu (§ 452 část první);

b) Majetkový předmět plnění byl poskytnut na základě neplatného právního úkonu (§ 452 část druhá);

c) Majetkový prospěch byl získán z nepoctivých (protispolečenských) zdrojů (§ 452 část třetí);

d) Majetkový prospěch vznikl přisvojením si nálezů (§ 453 odst. 1);

e) Majetkový prospěch vznikl přisvojením si věcí opuštěných či skrytých, jejichž vlastník není znám (§ 453 odst. 2);

f) Majetkový předmět plnění byl poskytnut za toho, kdo sám měl právní povinnost plnit (§ 454).

Ve všech těchto případech je obohacený subjekt v důsledku protiprávního úkonu anebo jiného protiprávního stavu postižen následnou (sekundární) občanskoprávní povinností (odpovědnostní povinností) neboli občanskoprávní odpovědností předvídanou sankční složkou právní normy a směřující k tomu neoprávněně získaný majetkový prospěch buď vydat anebo jej alespoň v penězích vyrovnat tomu, na jehož úkor jej prokazatelně nabyl (v těchto případech, kdy nelze zjistit postiženého nastupuje tato povinnost vydat neoprávněně získaný majetkový prospěch státu). Naproti tomu postiženému vzniklo právo na vydání takto neoprávněně získaného majetkového prospěchu, resp. na jeho peněžité vyrovnání. Výše uvedená následná občanskoprávní povinnost a jí korespondující občanské subjektivní právo tvoří obsah občanskoprávního odpovědnostního (mimosmluvního) právního vztahu z neoprávněně získaného majetkového prospěchu.

V ustanovení § 451, které vlastně — i když jinými slovy — opakuje jednu ze základních zásad ovládajících občanskoprávní vztahy a stanovenou v čl. VII (zákaz obohacovat se na úkor jiného) je zakotvena obecná (generální) odpovědnostní skutková podstata vydat každý neoprávněně získaný majetkový prospěch (obohacení). Jinými slovy řečeno, ustanovení § 451 je obecné (generální) ustanovení, které postihuje všechny případy neoprávněného majetkového prospěchu (obohacení) získaného na úkor státu, organizací či spoluobčanů.⁵⁾

⁵⁾ Jak patrně, čl. VII OZ používá termínu „obohacení“, zatímco v § 451 se hovoří o neoprávněném majetkovém prospěchu. Jaký je vzájemný vztah těchto dvou pojmů? Z již výše uvedeného výkladu vyplynulo, že vzdor různé terminologii nutno považovat oba pojmy, tj. jak „obohacení“, tak „neoprávněný majetkový prospěch“ za pojmy v oblasti občanského práva svým obsahem i rozsahem totožné — tzv. synonyma (v tomto směru se tato stať odchyluje od učebnice občanského práva, Praha 1974,

Vedle této obecné odpovědnostní podstaty § 451 občanský zákoník stanoví v § 452–454 *příkladem (demonstrative) některé zvláštní* — a s ohledem na dosavadní nabyté zkušenosti — *typické odpovědnostní skutkové podstaty neoprávněně získaného majetkového prospěchu*. Vztah této obecné odpovědnostní skutkové podstaty a zvláštních odpovědnostních skutkových podstat neoprávněně získaného majetkového prospěchu je — jak již plyne ze samotného označení — vztahem obecného a zvláštního.⁶⁾ Je vždy třeba, aby soudy uvedly, o který z případů odpovědnostní skutkové podstaty neoprávněně získaného majetkového prospěchu jde, tj. zda jde o obecnou odpovědnostní skutkovou podstatu či o některou ze zvláštních odpovědnostních skutkových podstat, a každý z těchto případů i řádně odůvodnil.

II. K zamezení pochybností o tom, co neoprávněně získaný majetkový prospěch je či není, občanský zákoník v § 455 navíc *výslovně stanoví*, kdy o *případy neoprávněně získaného majetkového prospěchu nejde*:

a) *Přijetí majetkového předmětu plnění na promlčený dluh.*

I *dluh (závazek) promlčený*, tj. dluh trvající po uplynutí stanovené promlčecí doby (zpravidla tříleté), *platně existuje a může být splněn*. Po vznesení námítky promlčení dlužníkem, kdy nastávají právní účinky promlčení, však subjektivní občanské právo odpovídající tomuto dluhu nelze již s úspěchem nuceně uplatnit prostřednictvím autorativního orgánu, zejména soudu (tzv. *naturální subjektivní občanské právo*, resp. *naturální závazek* — *obligace*). Subjektivní občanské právo takto oslabené však nicméně trvá dále. Jestliže proto dlužník splnil takto promlčený — a nadále stále platně existující — dluh *dobrovolně*, nemůže se poskytnutého a přijatého předmětu plnění s úspěchem domáhat zpět z důvodu (titulu) občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch.

b) *Přijetí majetkového předmětu plnění ze hry nebo za sázky mezi občany* (nikoli tedy přijetí majetkového předmětu plnění ze hry či sázky organizované státem či podniky k tomu státem povolanými).

Rovněž *dluh (závazek) vzniklý ze hry či sázky mezi občany platně existuje*. I tu jde o *naturální dluh (závazek — obligaci)*, který — na rozdíl od promlčeného dluhu — existuje dokonce od samého počátku svého vzniku. Dále se v těchto případech — na rozdíl od případů promlčeného dluhu —

sv. I, str. 42, 43). Pojetí v této stati přirozeně předpokládá, že za neoprávněný majetkový prospěch neboli za obohacení jsou přitom považovány nejen případy v zákoně takto výslovně označené (§ 452–454), nýbrž i všechny další případy, které tak sice výslovně označeny nejsou, avšak svou základní podstatou neoprávněný majetkový prospěch neboli obohacení tvoří (srov např. § 218 odst. 2, 231 odst. 2, 234 aj.).

⁶⁾ V tomto směru se toto pojednání odchyluje od soudní praxe (R 26/75). Ta totiž chápe § 451 jako obecnou povinnost vydat neoprávněně získaný majetkový prospěch, která musí být provedena některou z taxativě uvedených konkrétních skutkových podstat stanovených v §§ 452–454. Jinými slovy řečeno, podle stanoviska praxe o neoprávněně získaný majetkový prospěch jde toliko v těchto pěti případech v občanském zákoníku taxativě uvedených. Co do výsledku však *praktický rozdíl* mezi oběma pojetími nebude, neboť soudní praxe široce chápaným výkladem § 452 části první („bez právního důvodu“) pokrývá i ty případy, které pojetí v této stati vyhrazuje obecné odpovědnostní skutkové podstatě § 451.

oprávněný subjekt nemůže svého objektivního občanského práva vůbec s úspěchem nuceně domoci prostřednictvím autoritativního orgánu zejména soudu (srov. výslovnou úpravu zakotvenou v § 455 odst. 2). Jinými slovy řečeno, takto vzniklému subjektivnímu občanskému právu zákon s ohledem na celkovou společenskou nežádoucnost tohoto práva odpírá autoritativní ochranu od samého počátku. I tu však platí, že plnil-li dlužník tento nadále platně existující dluh *dobrovolně*, nemůže se s úspěchem poskytnutého a přijatého majetkového předmětu plnění domáhat zpět z důvodu (titulu) občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch.

c) *Vrácení půjčených peněz do hry nebo sázky.*

V těchto případech platí obdobně vše, co bylo uvedeno již výše sub b.

d) *Přijetí předmětu plnění na dluh neplatný jen pro nedostatek formy.*

V těchto případech se vychází ze závěru, že poskytnutí majetkového předmětu plnění bylo po ekonomické stránce odůvodněno, takže této skutečnosti se — vzdor existenci určitého právního nedostatku co do formy — přizpůsobuje i právní úprava.

Občanský zákoník výslovně neřeší, lze-li z titulu neoprávněného majetkového prospěchu požadovat s úspěchem zpět i to, co bylo sice zapláceno na existující, avšak *dosud nesplatný dluh*. Namísto je záporná odpověď podle zásady „dolo facit, qui petit, quod redditurus est“.

Ad 2. Neoprávněně získanému majetkovému prospěchu jednoho subjektu (obohaceného) koresponduje tomu odpovídající *majetková újma (zkrácení) nastalá v majetkových poměrech jiného subjektu (postiženého)*.

Tato vzájemná podmíněnost mezi neoprávněným majetkovým prospěchem obohaceného a nastalou újmou postiženého v majetkových poměrech není porušena tím, že obohacení vyvolá třetí subjekt (tak např. jestliže spořitelna vyplatí určitou peněžitou částku občanovi neoprávněnému z vkladní knížky, musí být vyplacená částka vydána obohaceným občanem jako neoprávněně získaný majetkový prospěch postiženému).

Ad 3. Ohledně příčinné souvislosti platí obecné výklady, od kterých se proto na tomto místě upouští.

SUBJEKTY OBČANSKOPRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI ZA NEOPRÁVNĚNĚ ZÍSKANÝ MAJETKOVÝ PROSPĚCH

Subjektem občanskoprávní odpovědnosti, resp. odpovědnostního právního vztahu z neoprávněně získaného majetkového prospěchu, je jednak *ten, na jehož úkor byl neoprávněně majetkový prospěch získán* (postižený — oprávněný — věřitel), jednak *ten, kdo některým z výše uvedených a občanskoprávními normami zakázaných (reprobovaných) způsobů neoprávněně majetkový prospěch získal* (povinný, dlužník, resp. neoprávněně obohacený či nabyvatel neoprávněně získaného majetkového prospěchu).

V právním postavení oprávněného i povinného subjektu mohou při občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch

vystupovat *jak občan* (resp. s přihlédnutím k § 470 jeho dědici), *tak organizace* (a to socialistická — § 18 an., event. nesocialistická — § 488). V některých případech — a to zpravidla jako oprávněný subjekt občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch — bude vystupovat *stát*.

Jestliže by neoprávněně obohacený se získaným majetkovým prospěchem dále jakkoli disponoval (např. jej daroval apod.), nezbavují ho tyto další dispozice již vzniklé občanskoprávní odpovědnosti.

Zvláštní situace v právním postavení subjektů zkoumaného odpovědnostního občanskoprávního vztahu nastává v případech předvídaných v § 456. Jde o případy, kdy byl získán neoprávněně majetkový prospěch na úkor nezjištěného subjektu, který by jinak měl sám právo na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu. Dojde-li k naplnění podmínek, které jsou v cit. ustanovení stanoveny, tj. jestliže do právní moci rozsudku soudu o vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu nebylo — objektivně posuzováno — možno zjistit s ohledem na uplynutí přiměřené doby, resp. i na další okolnosti konkrétního případu, totožnost subjektu, na jehož úkor byl tento neoprávněný majetkový prospěch získán, vstupuje přímo na základě zákona bez dalšího do právního postavení těch, na jejichž úkor byl neoprávněný majetkový prospěch získán, stát. Tak např. nezjištění občané-uživatelé motorových vozidel byli zkráceni ve svých majetkových právech při čerpání pohonných hmot; nezjištění občané-spotřebitelé zaplatili hodnotu zboží první jakosti, ačkoli namísto toho obdrželi zboží druhé jakosti apod. V těchto případech tudíž vzniká občanskoprávní — *hmotněprávní oprávnění a procesní legitimace na vydání takto neoprávněně získaného majetkového prospěchu státu* (stát je přitom zastupován finančním odborem příslušného ONV). I tímto způsobem čs. socialistické občanské právo přispívá — v souladu s pravidly socialistického soužití odpovídající zvýšeným požadavkům a nárokům budované rozvinuté socialistické společnosti — k tomu, aby ani za *takto vzniklých situací* nezůstal nikdo neoprávněně obohacen na úkor společnosti či jiných spoluobčanů (čl. VII). Pokud však výše uvedená podmínka (tj. nelze-li toho, na jehož úkor by neoprávněně majetkový prospěch získán, zjistit) splněna nebyla a majetkový prospěch byl vzdor tomu pravomocným rozsudkem vydán státu, mohl by se oprávněný subjekt úspěšně domáhat na státu vydání toho, co bylo státu již vydáno. Za této situace totiž neoprávněný majetkový prospěch vznikl na straně státu. Oprávněný subjekt by mohl s úspěchem uplatnit své právo vůči státu v promlčecí době podle § 107 obč. zák. Přitom lze soudit, že subjektivní promlčecí doba v délce jednoho roku započne běžet od toho dne, kdy se oprávněný subjekt dozví o právní moci rozsudku, jímž byl neoprávněný majetkový prospěch vydán státu. Naproti tomu objektivní promlčecí doba tří let běží od právní moci rozsudku, kterým byl vydán majetkový prospěch státu.

Nejednotně jsou zatím řešeny případy, kdy neoprávněně získaný majetkový prospěch byl vydán na základě pravomocného rozsudku státu, a teprve poté byl zjištěn ten, na jehož úkor byl skutečně neoprávněný

majetkový prospěch získán. Má i tento subjekt, tj. subjekt teprve dodatečně zjištěný, právo s úspěchem požadovat vydání tohoto majetkového prospěchu na státu či nikoli? Podle jednoho názoru vydáním neoprávněně získaného majetkového prospěchu státu na základě pravomocného rozsudku přešlo v těchto případech vlastnické právo na stát. Argumentuje se přitom požadavkem nutnosti nastolit v těchto případech právní jistotu. Podle druhého názoru i dodatečně zjištěný postižený subjekt má právo vyžadovat vydání majetkového prospěchu na státu. Argumentuje se přitom, že jinak by i tu nastalo neoprávněné nabytí majetkového prospěchu na straně státu, čemuž je třeba s ohledem na příkaz formulovaný v čl. VII důsledně čelit. Znění § 456 nesvědčí prvému názoru. Cit. ustanovení pouze stanoví subjekt oprávněný požadovat vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu v případě, kdy osobu postiženého subjektu nelze zjištit. Není však v něm řešena otázka vlastnického vztahu k vydanému neoprávněně získanému majetkovému prospěchu. To lze ostatně dovodit i ze srovnání formulací použitých v § 456 na straně jedné a v § 453 na straně druhé. V posléze uvedeném ustanovení se výslovně hovoří o připadnutí neoprávněně získaného majetkového prospěchu do vlastnictví státu. Závěrem dlužno pro úplnost dodat, že druhému řešení by nebránila ani právní moc rozsudku, kterým byl neoprávněně získaný majetkový prospěch vydán státu. To plyne z toho, že dodatečně zjištěný postižený subjekt, který žaluje stát o vydání tohoto prospěchu, nebyl účastníkem prvního řízení. V důsledku toho se na něho nevztahuje právní moc původního rozsudku, kterým byl neoprávněně získaný majetkový prospěch vydán státu. Při zaujetí druhého názoru by se ovšem i právo dodatečně zjištěného subjektu promlčovalo ve lhůtách stanovených v § 107 OZ.

ROZSAH A ZPŮSOB VYDÁNÍ NEOPRÁVNĚNĚ ZÍSKANÉHO MAJETKOVÉHO PROSPĚCHU

Pokud se týká *rozsahu* vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu, je povinný subjekt *zavázán vydat* (tzv. *ediční povinnost*) *vše, co na úkor druhého subjektu neoprávněně získal* (§ 458 odst. 1). Tímto způsobem občanské právo — obdobně jako při způsobení škody — adekvátně zprostředkuje ekonomicky odůvodněné obnovení porušené hospodářské rovnováhy.

V oblasti občanskoprávní úpravy odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch neexistuje ustanovení, podle kterého by bylo možné v případě, že tento prospěch získalo společným jednáním více subjektů, založit soudním výrokem vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu jako solidární odpovědnost více povinných (obdobně jako je tomu podle § 438 odst. 2 u náhrady škody). Z téhož důvodu podloženého navíc i požadavkem spravedlivého obnovení hospodářské rovnosti, jakož i důsledného respektování příkazu obsaženého v čl. VII, nepřichází v těchto případech v úvahu ani zmírnění (moderace) povinnosti vydat neoprávněně získaný majetkový prospěch (např. zmírnění s ohledem na horší, resp.

těživější majetkové poměry toho, kdo je povinen neoprávněně získaný majetkový prospěch vydat apod. — srov. správně i R 26/75).

Pro vydání užitků (tento pojem je zde třeba s ohledem na sledovaný účel vyložit široce a chápat pod ním i přírůstky — srov. § 130 odst. 1) předmětu, který tvoří neoprávněně získaný majetkový prospěch, je rozhodující dobrá víra (bona fides) toho, kdo neoprávněně majetkový prospěch získal (§ 458 odst. 2). Za dobrou víru je třeba považovat takový subjektivní (psychický) stav obohaceného, kdy vzhledem ke všem okolnostem i povaze konkrétního případu tento subjekt mohl, resp. — objektivně posuzováno — měl rozpoznat, že mu předmět tvořící majetkový prospěch náleží. Ten, kdo byl v dobré víře, že mu předmět tvořící neoprávněně získaný majetkový prospěch náleží, se stává v důsledku této skutečnosti na základě zákona (ex lege) bez dalšího vlastníkem užitků tohoto předmětu. V tomto případě se tedy svou právní podstatou jedná o jeden ze zvláštních způsobů nabytí vlastnického práva. Tím také na jeho straně odpadá důvod, aby tyto užitky někomu jinému vydal. Jestliže však ten, kdo neoprávněně majetkový prospěch získal, v dobré víře nebyl (lze též hovořit o nedostatku dobré víry, resp. o špatné víře — de mala fide), je povinen, a to od doby, kdy podle okolností a povahy konkrétního případu mohl, resp. — objektivně posuzováno — měl rozpoznat, že získal neoprávněně majetkový prospěch, neboli neoprávněnost svého obohacení, vydat spolu s neoprávněně získaným majetkovým prospěchem i veškeré užitky, které z tohoto prospěchu měl.

Z toho plyne, že byl-li obohacený v době vzniku užitků v dobré víře, že mu majetkový prospěch náleží, stal se jejich vlastníkem. Skutečnost, že později, tj. až po vzniku užitků, přestal obohacený v dobré víře být, není rozhodná (pokud by ovšem později, kdy obohacený již ve špatné víře byl, vznikly některé další užitky, ty by již obohacený přirozeně musel vydat). Zjištění dobré, resp. naopak špatné víry bude vždy otázkou konkrétního případu. Ten, kdo žaluje na vydání užitků, bude mít v tomto směru úspěch pouze tehdy, podaří-li se mu dokázat, resp. bude-li soudem zjištěno, že žalovaná strana — obohacený v době vzniku užitků v dobré víře nebyl. Jinými slovy řečeno, důkaz o špatné víře bude spočívat na tom, kdo se domáhá vydání užitků. Špatnou víru nelze totiž předpokládat (prezumat).

Je-li povinen neoprávněně získaný majetkový prospěch vydat ten, kdo nebyl v dobré víře, soud může podle § 459 za účelem účinné nápravy navíc rozhodnout, že právo oprávněného subjektu lze uspokojit i z určitých věcí, které z majetkového prospěchu nabyt a má je u sebe, a to i tehdy, jestliže tyto věci jinak podle ustanovení občanského soudního řádu (§§ 321, 322 OSŘ) výkonu rozhodnutí nepodléhají. Touto zvláštní úpravou chce občanský zákoník čelit situacím, kdy by nabyvatel např. za spekulativním účelem neoprávněně získané peníze přeměnil na takové spotřební statky, které jinak nelze postihnout výkonem rozhodnutí. Navíc platí, že pokud není takto soudně judikované právo na vydání majetkového prospěchu uspokojeno, nesmí dlužník s věcmi v rozhodnutí konkrétně uvedenými nakládat. Jestliže by dlužník vzdor tomuto zákazu s věcmi disponoval, jeho právní úkony by byly neplatné (§ 39). Ten, kdo neoprávněně získaný majetkový

prospěch vydává, má naopak podle § 458 odst. 3 *právo na náhradu nutných nákladů* (nikoli tedy nákladů účelných či dokonce nákladů učiněných ze záliby či pro okrasu), *které na věc skutečně vynaložil* (jinak by totiž naopak druhý subjekt získal neoprávněně majetkový prospěch na jeho úkor). Za nutné náklady je třeba považovat takové výdaje, které jsou — objektivně posuzováno — nezbytné pro zachování existence věci, pro uchování jejího funkčního určení, uchránění její hodnoty apod. (vzhledem k objektivnímu posuzování nebude tudíž záležet na tom, že se oprávněnému subjektu zdají vynaložené náklady pouze subjektivně neúměrně vysoké). Při uplatnění práva na náhradu nutných nákladů není existence dobré či špatné víry toho, kdo neoprávněně získaný majetkový prospěch vydává, právně nikterak rozhodující.

Specifickým způsobem je s ohledem na úpravu obsaženou v § 457 odst. 2 a 3, která zakotvuje zvláštní oprávnění prokurátora, upravena ediční *povinnost smluvních subjektů tam, kde je smlouva neplatná, resp. kde smlouva byla zrušena* (§ 457 odst. 1). Není přitom právně rozhodující, došlo-li ke zrušení smlouvy dohodou či v důsledku jiné skutečnosti předvídané zákonem (§ 48 odst. 1). Každý ze smluvních subjektů je za takto nastalé situace povinen vrátit druhému vše, co od něho podle smlouvy obdržel (restituční povinnost). Této povinnosti odpovídající práva obou subjektů na vrácení poskytnutného a přijatého plnění jsou vzájemně podmíněna (tzv. práva obapólná — synalagmatická — § 76). To, jak správně dovodila soudní praxe, nezůstává bez vlivu rovněž na promlčení těchto práv (srov. k tomu dále). Rozsah vzájemných práv a povinností smluvních subjektů na vrácení může být za určitých podmínek stanovených zákonem (srov. konkrétně podmínky obsažené v § 457 odst. 2, 3) změněn, a to soudním rozhodnutím vydaným na návrh prokurátora (k tomu srov. rovněž dále).

Co se týká *způsobu vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu*, ze znění § 458 odst. 1 vyplývá, že v první řadě musí být obnoven *původní stav*. Děje se tak formou vydání těch předmětů, které byly neoprávněně získány (v tomto smyslu se tedy jedná o vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu — *in natura*).

Forma vydání může být různá podle toho, jaký předmět, který tvoří neoprávněný majetkový prospěch, byl získán. Tak např. byly-li získány neoprávněně peníze či jiné věci, bude je třeba vrátit, resp. vydat. Má-li majetkový předmět, který tvoří neoprávněně získaný majetkový prospěch, příslušenství (§ 121), je třeba vrátit i je.

Není-li vydání *in natura* z nějakého důvodu podle okolností i povahy konkrétního případu dobře možné (např. neoprávněně získaný majetkový prospěch spočíval ve výkonech, získané věci již neexistují apod.), občanský zákoník stanoví, že oprávněnému subjektu musí být poskytnuta *peněžitá — relutární náhrada* (platí zásada, že „*pretium succedit in locum rei*“). Přitom půjde vždy o takový rozsah peněžité náhrady, který by z hospodářského hlediska vyvážil újmu, která vznikla postiženému tím, že není dobře možné uskutečnit vydání *in natura*. Při peněžité náhradě bude rozhodnou cena

v době, kdy byl předmět neoprávněného majetkového prospěchu získán (tato zásada by platila i v případě, byl-li předmět neoprávněně získaného majetkového prospěchu později obohaceným zcizen za nižší cenu).

PROMLČENÍ PRÁVA NA VYDÁNÍ NEOPRÁVNĚNĚ ZÍSKANÉHO MAJETKOVÉHO PROSPĚCHU

Promlčení práva na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu je jak co do délky, tak co do počátku běhu promlčecí doby upraveno zvláštním způsobem (§ 107 odst. 1, 2).

Právo na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu se promlčí za rok ode dne, kdy se oprávněný dozví (subjektivní moment; odtud má tato promlčecí doba označení subjektivní promlčecí doba), že byl majetkový prospěch neoprávněně získán a kdo jej získal. Nejpozději se však právo na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu promlčí za tři roky, a jde-li o prospěch získaný úmyslně, dokonce za deset let ode dne, kdy k neoprávněně získanému majetkovému prospěchu objektivně došlo (objektivní moment; odtud má tato promlčecí doba označení objektivní promlčecí doba).

V této souvislosti je však třeba dodat, že při vzájemných právech na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu z právního úkonu neplatného či právního úkonu, od něhož účastníci odstoupili, jsou podle soudní praxe správně práva na vrácení předmětů plnění vzájemně podmíněná i v tom směru, že jednomu účastníkovi se nemůže promlčet jeho právo na vrácení potud, pokud trvá právo na vrácení i druhému účastníkovi (R 26/75). O promlčení práva na neoprávněně získaný majetkový prospěch v souvislosti s použitím § 456 byla řeč z důvodu souvislosti již v předcházející kapitole.

ZVLÁŠTNÍ OPRAVNĚNÍ PROKURÁTORA PODÁVAT NÁVRH NA PŘÍPADNUTÍ MAJETKOVÉHO PŘEDMĚTU PLNĚNÍ STATU PODLE § 457 ODS. 2, 3

Občanský zákoník zakotvil v rámci občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch i *zvláštní oprávnění prokurátora podávat návrh na případnutí majetkových předmětů plnění statů podle § 457 odst. 2, 3.*

Toto zvláštní oprávnění je výlučně a zcela výjimečně přiznáno prokurátorovi hmotněprávním předpisem, konkrétně občanským zákoníkem v § 457 odst. 3, 4, a to pro přesně vymezené případy v oblasti občanskoprávních vztahů (jde tedy o zvláštní oprávnění občanskoprávní — hmotněprávní povahy). Občanský zákoník tak učinil z toho důvodu, aby prokurátorovi jako strážci socialistické zákonnosti umožnil i v těchto případech výkonem

tohoto zvláštního oprávnění realizovat svůj právní zájem, totiž uplatnit u určitých společensky významných porušení zákona vůči jeho rušitelům — smluvním subjektům majetkový postih (represi).⁷⁾

Tento majetkový postih je uskutečňován způsobem adekvátním povaze občanskoprávní oblasti, tj. převedením majetkových předmětů plnění do fondu státního socialistického vlastnictví.

Tomuto zvláštnímu oprávnění prokurátora, jehož výkonem realizuje svůj právní zájem na majetkovém postihu určitých společenských významných případů porušení zákona, odpovídají povinnosti účastníků smlouvy strpět, aby při splnění podmínek stanovených zákonem ty majetkové předměty, které si navzájem plnily, připadly na základě pravomocného rozhodnutí soudu do vlastnictví státu. Jinými slovy řečeno, toto zvláštní oprávnění prokurátora, jehož výkonem realizuje v této občanskoprávní oblasti svůj výše uvedený zájem, jakož i zmíněné povinnosti účastníků smlouvy tvoří *obsah zvláštního občanskoprávního — hmotněprávního vztahu*.⁸⁾

Tento druh občanskoprávního vztahu není sice občanským zákoníkem výslovně pojmenován, je jím však založen v rámci občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (§ 457 odst. 2, 3). Popírat existenci tohoto zvláštního občanskoprávního — hmotněprávního vztahu je neodůvodněno (proto je třeba jak odmítat názory, které existenci jakéhokoli občanskoprávního hmotněprávního vztahu vůbec negují, tak dovést do konce názory, které jeho existenci pouze naznačují poukazem na hmotněprávní prvek). Je to neodůvodněno proto, že závěr o existenci tohoto zvláštního občanskoprávního — hmotněprávního vztahu adekvátně odpovídá platné právní úpravě zakotvené v § 457 odst. 2, 3. Dále je nutno uvážit, že pouze na základě takového závěru se i zkoumané případy organicky včleňují do celkového systému a rámce občanského práva. Konečně nelze přehlížet, že tímto závěrem je zároveň vytvářen potřebný základ i pro odpovídající řešení v občanskoprávní — procesněprávní oblasti.⁹⁾

⁷⁾ a) Dlužno totiž uvážit, že použití § 35 odst. 1 OSŘ je v těchto případech vyloučeno. Vyloučeno je z toho důvodu, že se v těchto případech nejedná o oprávnění, které by příslušelo *některému jinému subjektu* občanskoprávního — hmotněprávního vztahu. Proto bylo nutno upravit tyto případy zvláštní úpravou založenou v § 457 odst. 2, 3.

b) Z tohoto výkladu je zároveň patrné, že prokurátor v těchto případech nevystupuje v žádné variantě zástupce státu (o postavení státu v těchto případech srov. dále).

⁸⁾ V sovětské právní teorii i praxi je vzhledem k tamější platné právní úpravě čl. 473 odst. 4 GK tento právní vztah považován za zvláštní druh závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, jehož subjekty jsou jednak bezdůvodný nabyvatel jako dlužník, jednak stát jako věřitel. Jménem státu může podat žalobu na domáhání se majetku prokurátor či orgán ministerstva financí anebo příslušný odbor výkoného výboru místního sovětu.

⁹⁾ Z hlediska občanského práva procesního lze tento občanskoprávní — hmotněprávní stav vyjádřit tak, že na straně prokurátora jde v těchto případech o *věcnou procesní legitimaci*. Z toho vyplývá, že prokurátor podle § 457 odst. 2, 3 jako žalobce může vůči subjektům neplatné smlouvy podat *vlastním jménem* (suo nomine) žalobu, aby majetkové předměty, které si smluvní subjekty navzájem na základě této neplatné smlouvy plnily, připadly na základě pravomocného rozhodnutí soudu do vlast-

Zvláštnost zkoumaného občanskoprávního vztahu spočívá v jeho *vzniku, cíli i trvání*.

Předpokladem *vzniku* tohoto zvláštního občanskoprávního vztahu podle § 457 odst. 2, 3 je, aby povinní účastníci uzavřeli smlouvu (podle platného právního stavu tedy nestačí pouhý jednostranný právní úkon), která se řídí normami občanského práva, aby tato občanskoprávní smlouva byla neplatná (otázku neplatnosti smlouvy — ať zcela či zčásti — řeší soud v rámci zjišťování existence předpokladů stanovených v § 457 odst. 2, 3), aby na straně buď obou smluvních účastníků, či alespoň jednoho z nich byl dán a prokázán úmysl (ať přímý či eventuální — nepřímý; nestačí tudíž nedbalost) porušit zákon a konečně, aby na základě takové smlouvy bylo smluvními účastníky plněno.

Splněním těchto předpokladů však nedochází bez dalšího k připadnutí majetkových předmětů, které si navzájem účastníci neplatné smlouvy plnili, státu. Za splnění těchto předpokladů vzniká pouze zvláštní oprávnění prokurátora jako součást obsahu výšezmíněného zvláštního občanskoprávního vztahu podle § 457 odst. 2, 3. Výkonem tohoto svého zvláštního oprávnění prokurátor realizuje svůj právní zájem domáhat se připadnutí státu těch majetkových předmětů plnění, které by si jinak účastníci z titulu smlouvy neplatné pro závažné porušení zákona měli jako neoprávněně získané majetkové prospěchy navzájem vydat.

Cílem sledovaným výkonem zvláštního oprávnění prokurátora není obnovit původní stav v majetkových poměrech účastníků neplatné smlouvy. Cílem výkonu tohoto oprávnění prokurátora je realizovat jeho právní zájem, a to uvedením v život zvláštního majetkového postihu — sankce represivního (penálního) charakteru. Tato sankce má přitom postihnout ty, jejichž kvalifikované jednání (uzavření neplatné smlouvy s úmyslem porušit zákon) se z hlediska celospolečenských zájmů ocitlo v závažném rozporu s právním řádem. Již samo stanovení a hrozba tohoto majetkového postihu — sankce, popřípadě její realizace v konkrétním případě, působí jako důležité nástroje výchovy v duchu socialistických požadavků nejen vůči postiženému, resp. postiženým subjektům, nýbrž i vůči všem třetím osobám. Tím ustanovení § 457 odst. 2, 3 ve svých konečných důsledcích přispívá v této občanskoprávní oblasti k potřebnému a žádoucímu upevnování a prohlubování socialistické zákonnosti.

nictví státu. Tímto způsobem prokurátor jako strážce socialistické zákonnosti dovádí realizaci svého právního zájmu i v této občanskoprávní oblasti, tj. postižení případů smluv uzavřených s úmyslem porušit zákon, do konce.

Obdobný právní stav jako v § 457 odst. 2, 3 existuje i v oblasti rodinněprávní sféry (§ 62). V tomto případě však čs. právní řád — konkrétně zákon o rodině — přiznává s ohledem na povahu věci výjimečné zvláštní oprávnění popírat vlastním jménem (suo nomine) otcovství toliko generálnímu prokurátorovi.

Naproti tomu jiný právní stav existuje podle § 35 odst. 1 OSŘ. Cit. ustanovení — na rozdíl od obou předcházejících případů — zakládá toliko *formální procesní legitimaci* prokurátora podat žalobu jménem některého z jiných subjektů občanskoprávního — hmotněprávního vztahu (jinými slovy řečeno, jde o návrh podaný cizím jménem — alieno nomine).

V právní praxi bylo svého času sporné, zda je soud vázán návrhem prokurátora, i pokud jde o rozsah majetkových předmětů, které jsou navrhovány k připadnutí do vlastnictví státu. Soudní praxe (R 26/1975) dospěla k závěru, že soud v tomto směru vázán není a že podle okolností případu (srov. např. závažnost porušení zákona, osobní poměry účastníků apod.) soud může event. rozsah předmětu plnění navrhovaného prokurátorem k připadnutí státu snížit — zmírnit (moderovat). Toto řešení však za platné právní úpravy vzbuzuje pochybnosti. Nelze totiž pominout, že občanský zákoník tuto možnost soudu přihlížet k tzv. zvlášť zřetele hodným, neboli řečeno mluvou trestněprávní, k polehčujícím okolnostem, nikde výslovně nezakládá. Navíc sluší uvážit, že při výkladu zaujatém soudní praxí se připouští zmírnění soudem i při existenci úmyslu, což však občanský zákoník tam, kde jinak zmírnění připouští, výslovně vylučuje (srov. § 450).

Jsou-li splněny všechny potřebné předpoklady uvedené v § 457 odst. 2, 3, soud na základě návrhu prokurátora vysloví, že poskytnuté majetkové předměty plnění připadají do vlastnictví státu. V případě, že oba smluvní účastníci jednali s úmyslem porušit neplatnou smlouvou zákon, neboli jinak stručně řečeno, kdy oba jednali nepoctivě, soud vysloví, že poskytnuté předměty plnění, které si oba měli (zcela či zčásti) navzájem vydat, připadají do vlastnictví státu (§ 457 odst. 2). Uzavře-li smlouvu s tímto úmyslem, neboli jedná-li nepoctivě pouze jeden ze smluvních účastníků, je povinen vydat druhému účastníkům vše, co od něho dostal (§ 457 odst. 1). Naproti tomu o tom, co by mělo být vydáno jemu, soud rozhodne, že připadá do vlastnictví státu (§ 457 odst. 2).

Podle konstantní soudní praxe výrok soudu o připadnutí předmětu plnění je zásahem do vzájemné restituční povinnosti smluvních subjektů v tom smyslu, že se tím snižuje, popř. vůbec ruší restituční povinnost toho, jenž ze smlouvy přijal předmět plnění, který připadá státu. Jinými slovy řečeno, nejde tedy o to, aby státu v těchto případech připadlo něco, co vykračuje nad rámec vzájemné restituční povinnosti subjektů neplatné smlouvy (R 26/75). Skutečnost, že smluvní subjekty vzájemnou restituci mezi sebou již mezitím uskutečnily, nikterak nevylučuje, aby i navzájem vrácené předměty plnění připadly na návrh prokurátora státu (srov. R 26/78).

Právní mocí rozhodnutí soudu zkoumaný zvláštní občanskoprávní vztah s prokurátorem jako oprávněným a účastníky neplatné smlouvy jako povinnými *zaniká*. Zároveň však bez jakéhokoli mezidobí tímto okamžikem *vzniká* nově právní vztah mezi státem jako oprávněným subjektem a smluvními subjekty. Státu bylo tímto pravomocným soudním rozhodnutím založeno (konstituováno) právo na připadnutí (srov. arg. § 457 odst. 2 „... připadá státu...“) toho, co si účastníci smlouvy neplatné pro rozpor se zákonem navzájem plnily. Konkrétně, státu jako vlastníkovu vzniklo právo na vydání individuálně určených věcí, resp. jako jinému oprávněnému subjektu vzniklo právo na zaplacení příslušné peněžní částky atp.

1. *Majetkový předmět plnění poskytnutý
bez právního důvodu — titulu (§ 452 část první)*

Tuto odpovědnostní skutkovou podstatu lze vnitřně dále dělit na případy, kdy právní důvod (titul)

- a) *neexistoval od počátku* anebo
- b) *dodatečně odpadl* (resp. zanikl).

Ad a) O tyto případy odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch půjde např. tam, kde byly omylem bez důvodu uznaného právním řádem a tedy vzhledem k zákonnému zákazu (reprobaci) obsaženému v § 452 části první, neoprávněně získán např. větší obnos peněz, než měl být získán, neoprávněně byly poskytnuty služby apod. Stručně řečeno, jde o případy, kdy bylo plněno na nedlhu (indebite) a kdy subjekt, kterému bylo takto plněno a jehož majetek se tím rozmnožil, získal neoprávněně majetkový prospěch.

V těchto případech žalobce musí tudíž v případném sporu dokazovat, že poskytl určitý předmět plnění (např. že zaplatil peníze), dále, že právní důvod — dluh k poskytnutí tohoto předmětu plnění neexistoval (v obou případech jde o předpoklady objektivní povahy) a konečně že na jeho straně jde o omyl týkající se dluhu, resp. předmětu či osoby tohoto dluhu atp. (subjektivní předpoklad).

Z ekonomických principů, na kterých je založena směna a mj. zejména pod jejich vlivem se utvářejících morálních zásad, je zajisté odůvodněno, jestliže občan zaplatí úhradu za zhotovení věci na zakázku, za opravu věci, za přepravu své osoby či svého nákladu do místa určení apod. Obdrží-li však někdo peněžitou částku omylem, je-li mu omylem opravena bez zaplacení věc apod., je tento stav z ekonomického i morálního hlediska neodůvodněn. Za této situace je na občanském právu, aby zajistilo spravedlivou nápravu.

Ad b) O tento druh odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch se bude jednat všude tam, kde platný právní důvod k plnění, který mezi subjekty původně existoval, dodatečně odpadl. Tím ovšem ztrácí účinnost i podmínky, za kterých právní řád zabezpečoval a chránil nabytí určitých majetkových hodnot. V důsledku toho vzniká subjektům právní povinnost si poskytnuté majetkové hodnoty vrátit. Tak tomu bude např. v případech, kdy předmět plnění byl poskytnut na základě práva, které již mezitím zaniklo uplynutím propadlé (prekluzivní) lhůty, kdy právní důvod odpadl splněním rozvazovací (rezolutivní) podmínky, kdy smlouva mezi smluvními subjekty se ruší (srov. zrušení smlouvy formou ať jednostranného odstoupení podle § 48, 231 odst. 2, 234 odst. 1, 235 anebo přímo na základě zákona, jako je tomu podle § 86 u tzv. fixních smluv).

2. Majetkový předmět plnění poskytnutý na základě neplatného právního úkonu (§ 452 část druhá)

V těchto případech právní důvod — na rozdíl od obou případů uvedených sub 1 — sice po celou dobu stále formálně existuje, avšak je od počátku neplatný (tato neplatnost právního úkonu musí být přirozeně v každém konkrétním případě nejprve spolehlivě zjištěna). Proto není ani důvodu z takového neplatného právního úkonu zásadně plnit (výjimku však stanoví § 455 odst. 1). Plnil-li proto určitý subjekt na neplatný právní úkon, přičemž druhý subjekt tento předmět plnění přijal, získal tento druhý subjekt neoprávněný majetkový prospěch.

3. Majetkový prospěch získaný z nepoctivého zdroje (§ 452 část třetí)

V této odpovědnostní skutkové podstatě je nově a výrazně akcentován jeden ze stěžejních principů morálky čs. socialistické společnosti a jejího konkretizovaného projevu — pravidel socialistického soužití, totiž, aby se *nikdo nepoctivým způsobem neobohacoval ani na úkor společnosti, ani svých spoluobčanů* (čl. VII).

Úvodem je třeba říci, že občanský zákoník na žádném ze svých míst pojem nepoctivého zdroje nevymezuje. Obecně jej však lze vymezit v zásadním souladu s názorem již vysloveným v čs. literatuře¹⁰⁾ takto: Majetkový prospěch získaný z nepoctivého zdroje je takový majetkový prospěch, který byl nabyt ze zdroje, jenž pro svůj rozpor s pravidly socialistického soužití, jakožto konkretizace socialistické morálky, není uznáván (aprobován) a tudíž zakázán (reprobován) právním řádem (neoprávněně získaný majetkový prospěch).

Jako příklady neoprávněného majetkového prospěchu získaného z nepoctivého zdroje lze na základě dosavadních poznatků soudní praxe uvést např. majetkový prospěch získaný nedovolenou (zejména trestní) činností zaměřenou proti majetku (ať společenskému či individuálnímu), majetkový prospěch získaný z jiné činnosti nedovolené právním řádem apod. (v poslední uvedené případě bude ovšem třeba vždy pečlivě zjišťovat, zda jde např. o činnost v rámci občanské výpomoci ve smyslu § 385 a násl., či již o soustavnější nedovolenou výdělečnou činnost, právě tak jako zda jde ještě o činnost krytou rámcem zaměstnání či již jde o zneužití výkonu zaměstnání k výdělečné činnosti a k nedovoleným majetkovým výhodám apod.). Jak patrně, i v těchto směrech může platná úprava občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch sehrát v souladu s celospolečenskými požadavky účinnou úlohu při prosazování socialistických principů v chování občanů.

Naproti tomu o majetkový prospěch z poctivého zdroje, a tedy o ne-

¹⁰⁾ K. Knap—S. Zdobinský: Neoprávněný majetkový prospěch z nepoctivých zdrojů. Socialistická zákonnost č. 6/1964, str. 5 a násl.

oprávněně získaný majetkový prospěch, půjde všude tam, kde jde o zdroj, který je pro svůj soulad s pravidly socialistického soužití, jakožto konkretizace socialistické morálky, uznáván (aprobován) právním řádem. Tak tomu bude např. zejména v případě získání peněz jako odměny za práci, získání příjmů z různých forem sociálního zabezpečení, věcí nabytých děděním a darováním, peněz nabytých ze hry či sázky organizovaných státem apod.

4. Majetkový prospěch vzniklý přisvojením si nálezů (§ 453 odst. 1)

Do rámce institutu neoprávněně získaného majetkového prospěchu občanský zákoník výslovně zařadil rovněž případy, kdy si někdo ponechá nalezenou věc, kterou někdo jiný — ať již vlastník či jiný oprávněný subjekt — ztratil.

Občanský zákoník však v § 453 odst. 1 zároveň upravil i vznik vlastnického práva státu k nalezené věci (důvody této systematické úpravy srov. již v předcházejícím výkladu). Oba tyto instituty, tj. jak institut vlastnického práva, tak institut neoprávněně získaného majetkového prospěchu, však — vzdor společné systematické úpravě — nelze z teoretických ani z praktických důvodů směřovat (srov. např. jejich významnou praktickou odlišnost z hlediska promlčení).

Ztráta věci je — na rozdíl od opuštění věci, o kterém bude řeč ještě dále — *pozbytí věci bez vůle a vědomí oprávněného subjektu* (zpravidla vlastníka), *v důsledku čehož tato věc vyšla z okruhu nakládání tohoto subjektu* (oprávněný subjekt přestal mít možnost věc užívat, disponovat s ní, držet ji). Ztráta věci tedy předpokládá její pozbytí, a to jak bez vůle oprávněného subjektu (nešlo by proto o ztrátu např. tam, kde si občan-zahrádkář ponechá na svém pozemku v zahrádkářské kolonii přes poledne své nářadí jako konev, lopatu, hrábě apod.), tak i bez jeho vědomí (nešlo by proto o ztrátu tam, kde např. vlastníkovi pouze vypadne z ruky určitá věc). Pro mnohotvárnost případů bude vždy otázkou posouzení konkrétního případu, jde-li o věc ztracenou či nikoli. Uvažováno z hlediska tradičně chápané kategorizace právních skutečností, ztráta věci znamená událost. Z povahy těchto případů může být ztracena pouze věc movitá.

Právní režim ztráty věci nastupuje při ztrátě věci jakékoli majetkové hodnoty (čs. právní řád nezná odlišný právní režim u tzv. malého nálezů). Jako typickou ztrátu věci lze uvést např. případ zaběhnutého domácího zvířete — psa apod.

V případě ztráty věci platí, že tomu, kdo věc objeví a zároveň ji vezme k sobě, neboli tomu, kdo věc *nalezne* (jak tedy patrně, k nálezů nestačí pouhé objevení věci), vznikají povinnosti i práva nálezce. Nálezce je povinen věc opatrovat a i jinak chránit zájmy vlastníka ztracené věci (např. aby nedošlo k poškození či zničení nalezené věci), zejména je však povinen nalezenou věc vrátit tomu, kdo ji ztratil. Z použitého slova „vrátit“ (§ 453 odst. 1) vyplývá, že nálezce je povinen věc přinést tomu, kdo ji ztratil

(tzv. povinnost — závazek přínosný). I když zákon výslovně nestanoví, do kdy je nálezce povinen vrátit nalezenou věc tomu, kdo ji ztratil, nutno soudit, že se tak má stát bez zbytečného odkladu. Tuto zásadu „bez zbytečného odkladu“ totiž občanský zákoník výslovně stanoví pro ohlášení u místního národního výboru v případě, kdy toho, kdo věc ztratil, nelze zjistit. Není důvodu, aby tato zásada neplatila i vůči tomu, kdo věc ztratil, tj. zpravidla vůči vlastníkovvi. Tím, kdo věc ztratil, bude zpravidla její vlastník. Oprávněným na vrácení věci však může být i ten, kdo ji měl jinak po právu u sebe a je ji tedy oprávněn přijmout zpět (srov. arg. § 453 odst. 1 „tomu, kdo věc ztratil“).

Právní důvod vydání ztracené a nalezené věci vlastníkovvi, resp. jinému oprávněnému subjektu může být dvojí (jak však bude řečeno ještě dále, z ekonomického hlediska jde na straně postiženého pouze o jednu majetkovou újmu, která musí být také pouze jednou napravena).

Jedním z důvodů vydání věci, kterýžto důvod lze označit jako věcněprávní, je vlastnické právo (resp. jiný věcněprávní titul, jako je např. detence) toho, kdo věc ztratil. Vlastnické právo vlastníka individuálně určité věci totiž její samotnou ztrátou a jejím nalezením ještě nezaniklo (a to podle platné úpravy ani tehdy, šlo-li pouze o věc nepatrné hodnoty). I po nalezení takové věci zůstává věc nadále předmětem vlastnického práva vlastníka (k tomu srov. dále).

Druhým důvodem vydání věci, kterýžto důvod lze naopak označit jako závazkověprávní — obligačněprávní, je závazek (obligace) z neoprávněně získaného majetkového prospěchu. Nálezce, který si nalezenou věc ponechal, se totiž obohatil způsobem, který právní řád neuznává (neaprobujeme) jako jeden z důvodů získání (nabytí) majetkového prospěchu.

Který ze dvou výše uvedených důvodů vydání ztracené a nalezené věci bude in concreto použit (aplikován), bude záviset od okolností jednotlivého případu, konkrétně od splnění potřebných podmínek nutných k úspěšnému uplatnění příslušného práva oprávněného subjektu. Tak např. ztracenou a nalezenou individuálně určitou věc, kterou si nálezce ponechal neoprávněně u sebe in natura, může její vlastník (resp. jiný oprávněný subjekt) s úspěchem požadovat cestou vlastnické (vindikační) žaloby. Jestliže by však ztracená a nalezená věc byla věcí druhově určenou (např. typicky by šlo o peníze), nelze ztrácet ze zřetele, že nálezce se okamžikem jejího smísení, resp. sloučení se svými vlastními věcmi stává jejím vlastníkem. V důsledku této skutečnosti by nebylo možné s úspěchem použít k vydání této věci vlastnické žaloby (v tomto případě se totiž již nejedná — jako v případě prvním — o spor z vlastnického práva). Jelikož by však za stávající situace šlo na straně nálezce o neoprávněně získaný majetkový prospěch, mohl by na něm oprávněný subjekt na základě žaloby z neoprávněně získaného majetkového prospěchu (tzv. kondikice) úspěšně požadovat vrácení věci stejného množství a stejného druhu (tantumdem eiusdem generis). Tímto způsobem občanskoprávní úprava důsledně zabezpečuje oprávněnému subjektu náležitou ochranu jeho majetkových práv.

Není snad třeba zvlášť zdůrazňovat, že jakmile došlo z jednoho právního

důvodu k vydání ztracené a nalezené věci, je již vyloučeno úspěšné vydání této věci (a tudíž náprava jedné a téže ekonomické újmy) z druhého právního důvodu (někdy se též hovoří o tzv. konzumptivní konkurenci práv).¹¹⁾

Jelikož u nálezce nelze nikdy hovořit o jeho dobré víře, bude muset vždy vydat i užitky nalezené věci.

Nelze-li ztracenou a nalezenou věc vrátit tomu, kdo ji ztratil (např. nálezce vlastníka ze znaků věci, jako je podpis na věci apod., či z jiných okolností bezpečně sezná anebo naopak nálezci je zřejmo, že subjekt, který věc ztratil, k ní nemá žádné oprávnění — např. nálezce viděl, že zloděj odhodil věc při útěku), vznikla nálezci povinnost hlásit nález MNV. Tímto MNV bude (a také by s ohledem na snažší pátrání po vlastníkovu měl být) ten MNV, v jehož obvodu byla ztracená věc nalezena. Může jím však být event. kterýkoli MNV (ten by nález postoupil příslušnému MNV). Nález musí být MNV hlášen vždy bez zbytečného odkladu (co tu sluší rozumět lhůtou bez zbytečného odkladu, je vždy věci výkladu jednotlivého konkrétního případu).

Má-li nálezce pochybnost, komu má nalezenou věc vrátit, nepochybí, složí-li ji do notářské úschovy. Jestliže nálezce nevrátí věc bez zbytečného odkladu tomu, kdo ji ztratil, přičemž jeho postup by bylo možno kvalifikovat jako zaviněné porušení právní povinnosti (konkrétně porušení povinnosti počínat si tak, aby nedošlo ke škodě — § 415), odpovídal by za případně vzniklou škodu (§ 420). MNV, jemuž byl nález hlášen, rozhodne podle příslušných správních předpisů o tom, jak má být nalezená věc uschována (zda u MNV či u nálezce anebo event. u třetí osoby), resp. jak s ní bude jinak naloženo. Nepřihlásí-li se vlastník do jednoho roku, a to počítáno — jak vyplývá z textace § 453 odst. 1 i z celkového smyslu a účelu této právní úpravy — nikoli ode dne ztráty či nálezu anebo ode dne ohlášení nálezu MNV, nýbrž až ode dne vyhlášení pátrání po nálezci MNV, jeho vlastnické právo do té doby trvající zanikne.¹²⁾

¹¹⁾ V souvislosti s nálezem byla — jak plyne z výše uvedených výkladů — učiněna stručná zmínka i o složité obecněprávní problematice tzv. souběhu (konkurence) práv, resp. protiprávních úkonů. Pro úplnost výkladů by bylo třeba se zmínit dále o konkurenci práv z odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch, a to jednak s právy z odpovědnosti za způsobenou škodu, jednak s právy vyplývajícími ze smluvních vztahů. Celkový rozbor této složité problematiky — byť jinak souvisící s obsahem této statě — by však vedl k značnému překročení plánovaného rozsahu této statě. Proto je tu od něho upuštěno.

¹²⁾ Otázka, od kdy je třeba počítat lhůtu 1 roku, je v teorii i praxi sporná a jsou k ní vyslovovány různé názory (dlužno dodat, že k této spornosti přispěla zejména nepřiměřená snaha zákonodárce o zjednodušení úpravy). Ztotožnit se nelze s oběma prvými názory. První názor není přijatelný již proto, že ztracená věc nemusí být někdy do jednoho roku vůbec nalezena. Druhý názor nelze sdílet z toho důvodu, že doba nálezu může být někdy obtížně zjištělná, popř. vůbec nezjištělná. Při tomto řešení by se navíc mohlo stát, že vlastník ztratí své vlastnické právo ještě dříve, než bude po jeho osobě vůbec zahájeno pátrání. Ze dvou zbývajících řešení se tato stat přiklonila k řešení uvedenému na posledním místě. Je tomu tak proto, že jednak nejspíše odpovídá textaci § 453 odst. 1 (úzká souvislost mezi vyhlášením nálezu MNV a případnutím věci do vlastnictví státu po uplynutí roku), jednak se jeví i nejade-

V témže okamžiku, tj. bez jakéhokoli časového mezidobí, vznikne k věci vlastnické právo státu. Touto úpravou je zajištěno, že ztracená a nalezená věc, po jejímž vlastníkovu bylo ohlášeno nález, zahájeno pátrání, který — vzdor tomu — nebyl zjištěn, případně celé společnosti reprezentované svým představitelem, tj. státem.

Co se stane v případě, jestliže se ve stanovené lhůtě přihlásí namísto vlastníka ten, kdo věc ztratil? Bez zřetele ke znění zákona (srov. § 453 „...vlastník...“) lze s ohledem na cíl sledovaný zkoumanou právní úpravou soudit, že v takovémto případě bude věc vydána tomu, kdo by osvědčil, že věc ztratil a je oprávněn ji přijmout zpět. V případě, že by se k nálezu hlásily dva oprávněné subjekty, bude namísto složit věc do notářské úschovy (§ 62).

Jestliže však nálezce — ač povinen — svůj nález tomu, kdo věc ztratil či MNV neohlásí a nalezenou věc si ponechá (tzv. zatajení nálezu věci), nenabude k ní v žádném případě vlastnické právo. Ze strany nálezce jde v takovém případě nejen o delikt civilní (s případnou sankcí náhrady vzniklé škody), nýbrž z jeho strany může jít zároveň o trestný čin. Je-li nalezená a zatajená věc individuálně určitá, neztrácí k ní její vlastník své vlastnické právo. V důsledku toho nepřichází v tomto případě vůči nálezci vůbec v úvahu promlčení vlastnického práva vlastníka na vydání takové věci (§ 100 odst. 2). Pouze za předpokladu, že nalezená a zatajená věc měla charakter věci určené druhově (např. typicky byly ztraceny a nalezeny peníze, které nálezce smísil se svými), vzniká oprávněnému subjektu vůči nálezci právo z neoprávněně získaného majetkového prospěchu. Toto právo se ovšem promlčuje, takže je oprávněný subjekt musí uplatnit v promlčecích lhůtách stanovených v § 107.

Nálezce má právo na náhradu nutných nákladů, které musel na nalezenou věc vynaložit (např. náklady spojené s uschováním věci, s jejím opatrováním a uchováním, s přepravou vlastníkovu či MNV, s ohlášením nálezu, náklady na případný inzerát apod.). I tu bude třeba otázku nutných nákladů posuzovat objektivně (nebude proto ani tu rozhodující okolnost, že se vynaložené náklady jeví vlastníkovu ztracené věci subjektivně vysoké). Toto právo vzniká nálezci vůči každému, komu je povinen jako oprávněnému subjektu ztracenou věc vrátit. Nepřihlásí-li se o věc vlastník, resp. jiný oprávněný subjekt do roka po vyhlášení nálezu MNV, má nálezce

kvátnější z hlediska zajištění ochrany zájmů vlastníka. I když je pravda, že občanský zákoník v § 453 odst. 1 výslovně nehovoří o vyhlášení nálezu, lze vycházet z toho, že přihlásit se o nález přichází v úvahu až poté, kdy byl nález již vyhlášen. Z toho, co bylo řečeno, tedy vyplývá, že neohlásí-li nálezce svůj nález MNV, existuje nadále právní vztah mezi nálezcem a vlastníkem, resp. jiným oprávněným subjektem, který věc ztratil. Teprve tehdy, dojde-li k ohlášení nálezu MNV, k vyhlášení nálezu a tím k zahájení pátrání po tom, kdo věc ztratil, neboli vstoupí-li do celého procesu státní orgán a je zahájeno pátrání po vlastníkovu, jsou v těchto případech vytvořeny předpoklady pro eventuální přechod vlastnického práva k nalezené věci na stát. Případnutí nalezené věci do vlastnictví státu po vyhlášení nálezu a po marném ročním pátrání po oprávněném subjektu, lze považovat ze všech výše uvedených hledisek za přiměřené.

právo na náhradu nutně vynaložených nákladů vůči státu. V soudní praxi vznikla svého času pochybnost, zda toto právo na náhradu nutných nákladů podle § 453 odst. 1 vzniká i tomu, kdo nález zatajil a nevrátil tomu, kdo ji ztratil. Soudní judikatura dospěla k závěru, že ze znění zákona nelze zamítavé (negativní) stanovisko dovodit (R 26/75). Správně se přitom v této souvislosti dovozuje, že jak speciální úprava § 453 odst. 1, tak i obdobná obecná úprava založená v § 458 odst. 3, kteréžto obě úpravy stanoví právní režim náhrady nutných nákladů při neoprávněném majetkovém prospěchu, zamítavému závěru nesvědčí.

Nálezci nepřisluší podle platné právní úpravy právo na nálezné. Byla-li ovšem nálezci přislíbena odměna veřejným příslibem (§ 51), nálezce právo na takovou odměnu má.

Nálezce nemá vůči státu ani právo na přednostní odkoupení věci, kterou sám našel. Nemá rovněž zadržovací (retenční) právo na náklady, které musel na nalezenou věc vynaložit.

5. *Majetkový prospěch vzniklý přisvojením si věci opuštěných či skrytých, jejichž vlastník není znám (§ 453 odst. 2)*

I tyto případy řadí občanský zákoník do rámce institutu odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch. Stejně však jako i v předěšlém případě rovněž tu zároveň upravuje podmínky, za kterých vzniká vlastnické právo státu (o vztahu těchto dvou institutů platí proto mutatis mutandis vše to, co bylo řečeno již při nálezu věci).

Opuštěním (derelikcí) věci ve smyslu právním je třeba rozumět takový jednostranný projev vůle (právní úkon), kterým vlastník věci vůči všem třetím osobám zřetelně projevuje a zároveň realizuje svou vůli (úmysl), že nechce být nadále jejím vlastníkem, neboli že se vzdává vlastnictví k této věci.

Jako příklad opuštění (derelikce) věci lze uvést odhození knihy, novin, cigaret, opuštění pneu apod. Vzhledem k tomu, že opuštění věci je právní úkon, musí být subjekt tohoto právního úkonu k němu způsobilý (z toho důvodu by proto bylo např. neplatné opuštění movité věci opilým občanem, resp. občanem, který se nachází pod vlivem drog apod.). Bezpečné zjištění o tom, zda byla či nebyla opuštěna věc, je třeba učinit na základě všech okolností a povahy konkrétního případu (tak např. jestliže vlastník hořícího rodinného domku vyhazoval věci oknem, aby je zachránil před požárem, nelze hovořit o derelikci). Úmysl opustit věc a vzdát se vlastnického práva k ní nelze předpokládat (prezumovat).

Možnost opuštění věci movité spojená se zánikem vlastnického práva původního vlastníka je nesporná. Sporné však v teorii a v praxi je, lze-li opustit s výše uvedenými právními účinky i věc nemovitou (např. obytný dům, pozemek). Je pravdou, že ustanovení § 453 odst. 2 nerozlišuje, jde-li o opuštění věci movitých i nemovitých.

Z toho jeden z názorů bez dalšího usuzuje, že lze opustit i nemovitou

věc. Přitom podle tohoto názoru lze opustit nemovitost i bez zvláštní formy vzhledem k tomu, že opuštění není smlouvou (§ 40 odst. 1, § 46 odst. 1).

Druhý názor, který svým způsobem navazuje na předcházející názor, dále dovozuje, že jde-li in concreto o případ přípustného opuštění nemovitosti či nikoli, je třeba vždy rozhodnout jednotlivě s konkrétním přihlédnutím k § 39. Tímto postupem chce tento názor umožnit ochranu celospolečenským zájmům před případnými nežádoucími důsledky opuštění nemovitých věcí.

Podle našeho soudu se však nelze ani s jedním z výše uvedených výkladů § 453 odst. 2 ztotožnit. Již ze samotné povahy věci je třeba dovodit, že nemovitost jako takovou nelze v právním (nikoli tedy ve faktickém) slova smyslu opustit za stejných podmínek jako kteroukoli jinou věc. Dále je nutno mít na zřeteli, že vlastník nemovitosti se za svého života nemůže výlučně jednostrannou dispozicí bez dalšího zbavit svých základních povinností, které mu ve společnosti z vlastnictví k nemovitosti vyplývají, a přenést je tak na stát. Tento závěr navíc podporuje i požadavek náležitého zabezpečení právní jistoty v občanskoprávním a vůbec v celkovém právním styku. Jestliže by totiž bylo připuštěno opuštění (derelikce) nemovitosti za splnění stejných podmínek jako u kterékoli jiné věci, mohlo by se stát, že by po dlouhou a zejména i neurčitou dobu nebylo v některých případech vůbec jasno, kdo je vlastně vlastníkem věci a v důsledku toho subjektem nejrůznějších práv a povinností, a to nejen ve sféře občanskoprávní (např. určení subjektu odpovědnosti za škodu způsobenou zřícením nemovitosti či pádem její části apod.), nýbrž i jiné (srov. např. významnou sféru správní, resp. finanční, daňovou a poplatkovou). Konečně nelze přehlížet ani tu skutečnost, že podle platné právní úpravy vlastníci za svého života nemohou s nemovitostmi volně disponovat. Dispozice s nemovitostmi jsou s ohledem na celospolečenské zájmy vázány na splnění některých zvláštních podmínek (srov. souhlas NV, registrace státního notářství). I z toho důvodu je nutno soudit, že ani k opuštění nemovité věci nepostačuje toliko splnění obecných podmínek, platných jinak pro opuštění kterékoli movité věci. V opačném případě by totiž mohlo touto formou dispozice docházet nežádoucně k obcházení zvláštních podmínek stanovených pro dispozice s nemovitostmi přímo zákonem. V této souvislosti by bylo možno namítat, že výše uvedené zvláštní náležitosti (např. registrace státního notářství) nejsou vyžadovány v případech, kdy např. občan-vlastník nemovitosti převádí za svého života nemovitost na stát (např. kupní či darovací smlouvou apod.). Nelze však přehlížet, že v posléze uvedených případech jde o jinou situaci. Tu se jedná o smluvní dispozici mezi občanem-vlastníkem nemovitosti a státem, kterážto dispozice je s příslušnými státními orgány předem projednávána a řádně uvážena ze všech hledisek, včetně hlediska zabezpečení celospolečenských zájmů.

Opuštěním (derelikcí) věci, a to i zde rovněž bez ohledu na její majetkovou hodnotu, ztrácí její původní vlastník své vlastnické právo a věc přímo na základě zákona (ex lege) připadá bez dalšího do vlastnictví státu (neexistuje tu tedy žádné mezidobí). Ze strany státu není třeba žádného

nabývacího aktu. Originární přechod vlastnického práva na stát nastává bez zřetele k tomu, je-li původní vlastník znám či zůstává-li anonymní (srov. § 453 odst. 2).

Lze připustit případy opuštění (derelikce) spoluvlastnictví určité věci jedním ze dvou či více spoluvlastníků? Podle našeho názoru nikoli. Občanský zákoník stojí v § 453 odst. 1 na pozici, že opustit lze (derelinkvovat) pouze věc. Tuto pozici sluší i z teoretického hlediska považovat za správnou, neboť opustit lze toliko určitý hmotný předmět, který je ve vnějším prostředí smysly vnímatelný. Spoluvlastnictví (ať již podílové či bezpodílové) však vyjadřuje právní postavení jednoho spoluvlastníka vůči druhému či vůči ostatním spoluvlastníkům, neboli jinak řečeno, míru jeho práv a povinností (ať již jde o míru vyjádřenou podílem či nikoli) v celkovém spoluvlastnickém vztahu. Připustit proto možnost opuštění spoluvlastnictví by tudíž ve svých důsledcích znamenalo připustit opuštění práv a povinností. Právo (resp. povinnost) však, jak již bylo zdůvodněno shora, opustit nelze. Opustit lze toliko věc, což má při splnění stanovených podmínek za následek ze zákona zánik (ztrátu) vlastnického práva s touto věcí spjatého. Naproti tomu práva se lze toliko vzdát, a to dohodou (srov. § 91 OZ) uzavřenou s určitým konkrétním subjektem. Kromě toho je třeba dále uvážit, že připustit opuštění spoluvlastnictví jedním z manželů jako bezpodílového spoluvlastníka je vyloučeno i z toho důvodu, že při tomto druhu spoluvlastnictví není míra práv a povinností vůbec vyjádřena podílem. Jestliže však něco neexistuje, nelze s tím rovněž nakládat, a to ani formou opuštění. Připustit možnost opuštění spoluvlastnického podílu jedním z podílových spoluvlastníků by se navíc mohlo nepříznivě odrazit i v celkovém spoluvlastnickém vztahu. To by však nebylo v souladu se zákonnou zásadou nenarušovat celkový spoluvlastnický vztah (srov. § 140 obč. zák.). Citované ustanovení totiž stanoví, za jakých podmínek smí jeden z podílových spoluvlastníků převést bez souhlasu, a tedy bez ingerence ostatních spoluvlastníků, svůj podíl na jiné. Připustit opuštění spoluvlastnického podílu by umožňovalo obcházení a tím i narušení této zákonné zásady (ohledně opuštění podílu však existuje i opačný názor).

Opuštění společné movité věci všemi spoluvlastníky (ať podílovými či bezpodílovými) ovšem přípustné je.

Pokud jde o věci *skryté* (např. věci zazděné, zakopané, uschované na určitém místě v přírodě či jinak ukryté), jejichž vlastník není znám, i ty připadají okamžikem najetí (odkrytí — odhalení) bez dalšího do vlastnictví státu (ani v těchto případech není nějaká lhůta stanovená k pátrání po vlastníkově určena). Rovněž v těchto případech jde o originární způsob nabytí vlastnického práva státem. Prvou náležitostí tohoto nabytí je, aby došlo k ukrytí věci s úmyslem ji jak zvoleným místem, tak způsobem ukrytí utajit před třetími osobami (v tom je rozdíl od nálezu, kde vlastník, resp. oprávněný subjekt pozbývá věci bez své vůle a vědomí) a tak si tímto způsobem věc pro sebe zachovat (v tom spočívá rozdíl od opuštění — derelikcí věci). Druhou a nezbytnou náležitostí tohoto nabytí je, aby vlastník takto ukryté věci nebyl v době jejího nabytí znám. Jen za splnění

těchto náležitostí je opodstatněno, aby tato věc připadla do vlastnictví státu.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že skrytá věc, jejíž vlastník znám je, zůstává nadále předmětem vlastnického práva původního vlastníka. Z toho důvodu je mu také třeba věc vrátit. Zjištění, zda je vlastník věci skryté znám či nikoli, musí být i tu vždy předmětem pečlivého a bedlivého posouzení všech okolností konkrétního případu s přihlédnutím k objektivnímu měřítku (srov. např. zejména nutnost pečlivého posouzení délky doby ukrytí věci, stáří věci apod., což jsou vše znaky, ze kterých lze usuzovat na zjistitelnost, resp. nezjistitelnost vlastníka). Zkoumaná občanskoprávní úprava se týká všech věcí skrytých, tj. nedopadá pouze na drahocenné skryté věci (např. peníze, šperky apod.). Věcmi skrytými mohou být z povahy pouze věci movité. Ukryt pro tyto skryté věci však mohou tvořit jak věci movité, tak věci nemovité, což bude pravidlem.

Kdo si přisvojí věc opuštěnou anebo věc skrytou, jejíž vlastník není znám, je povinen ji vydat státu. Stát může podle podmínek konkrétního případu (srov. blíže výklady uvedené v souvislosti s nálezem věci) požadovat vydání této věci rovněž buď z titulu vlastnického práva (půjde-li o věc individuálně určenou) anebo z titulu odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (půjde-li např. o věc druhově určenou, jako jsou peníze).

Zatímco prvé právo se nepromlčuje, druhé právo se promlčuje ve lhůtách stanovených v § 107. Pokud by někdo např. užíváním věci opuštěné či skryté, jejíž vlastník není znám, získal touto cestou navíc i další neoprávněný majetkový prospěch, musel by vydat i ten (§ 453 odst. 2).

Ten, kdo objevil — odhalil opuštěnou věc či skrytou věc, jejíž vlastník není znám, nemá právo na žádnou peněžitou odměnu. Občanský zákoník v těchto případech nestanoví (na rozdíl od nálezů), že ten, kdo věc objevil — odhalil, má právo na náhradu nutných vynaložených nákladů, které mu vznikly. S ohledem na obecnou úpravu zakotvenou v § 458 odst. 3 však nutno soudit, že tomu, kdo věc objevil — odhalil, přísluší právo na náhradu nutně vynaložených nákladů též.

Závěrem této části výkladů je třeba se zmínit ještě o jedné zvláštní problematice:

Skryté věci, jejichž vlastník není znám a které zároveň mají charakter významné kulturně-historické památky ve smyslu § 2 zák. č. 22/1958 Sb., připadají rovněž do vlastnictví státu. Ten, kdo takovou věc objeví, je povinen to ohlásit Archeologickému ústavu ČSAV. Vzhledem k intenzivnímu zájmu státu na tom, aby takové významné kulturně-historické památky byly po objevení ohlašovány, cit. zákon č. 22/1958 Sb. umožňuje příslušnému národnímu výboru přiznat tomu, kdo tuto památku objevil, určitou peněžitou odměnu. Někdy se stanovení této odměny NV považuje za výjimku z občanskoprávní zásady, že nálezné se neposkytuje. Tento závěr je nepřiměřený, a to ze dvou důvodů. Za prvé v daném případě se totiž — striktně vzato — nejedná podle platného občanského zákoníku vůbec o nález věci (byť zákon č. 22/1958 Sb., terminologicky poplaten dříve platnému

občanskému zákoníku z r. 1950, tohoto pojmu užívá), takže není ani důvod uvažovat o nálezném. Tu jde podle platného občanského zákoníku o odhalení věci skryté, jejichž vlastník není znám a kde tudíž podle platné právní úpravy otázka nálezného nemá vůbec místa. Kromě toho nelze přehlížet skutečnost, že odměna přiznávaná v těchto případech příslušným národním výborem je odměnou přiznávanou po administrativní linii, která se vůbec vymyká občanskoprávní oblasti.

Ze všech těchto důvodů není proto namístě ani úvaha o tom, zda platný občanský zákoník z r. 1964 jako lex posterior svou negativní úpravou nálezného derogoval či nederogoval zvláštní úpravu o odměně zakotvenou zákonem č. 22/1958 Sb.

6. *Majetkový prospěch vzniklý tím, že někdo splnil za jiného, kdo měl po právu splnit sám (§ 454)*

Tyto případy neoprávněně získaného majetkového prospěchu nastávají všude tam, kde ten, za něhož bylo plněno, byl povinen plnit sám, zatímco ten, kdo skutečně plnil, tuto právní povinnost neměl. Zkrátka řečeno, neoprávněně získá majetkový prospěch i ten, za koho plnil někdo jiný to, co měl po právu plnit sám.

Vznik odpovědnostní skutkové podstaty předpokládá:

Existenci právní povinnosti na straně povinného (není rozhodné, zda tato povinnost vyplývá z právního předpisu, úředního aktu či ze smlouvy), *dále neexistenci takové právní povinnosti na straně oprávněného a konečně skutečně splnění ze strany oprávněného namísto povinného.*¹³⁾

Do této odpovědnosti skutkové podstaty sluší např. zahrnout právo rozvedeného manžela vůči bývalému manželovi na zaplacení podílu úhrady za užívání zatím stále společného bytu po rozvodu apod.

Naproti tomu o případ § 454 by nešlo tam, kde určitý majetkový předmět plnění poskytl ten, kdo měl rovněž sám právní povinnost tak učinit. O případ neoprávněného majetkového prospěchu podle § 454 nejde ani tam, kde ručitel má povinnost plnit za dlužníka podle zvláštní právní úpravy stanovené v § 54 odst. 1. Jeho právo na náhradu za majetkový předmět plnění, který věřiteli poskytl, je upraveno speciálně v § 56.

¹³⁾ Zvláštní případy plnění za jiného jsou speciálně upraveny v § 162 a 163 odst. 2. V těchto případech nelze proto používat obecná ustanovení § 454.

Zvláště je rovněž v tomto směru upraven neoprávněně získaný majetkový prospěch v oblasti rodinněprávní (srov. § 101 zák. o rodině).

Основные теоретические вопросы ответственности за неправомерную имущественную пользу в гражданском праве

РЕЗЮМЕ

В чехословацкой литературе данная работа представляет собой цельное изложение основных теоретических вопросов ответственности за неправомерную имущественную пользу. В ней отражены также новейшие познания судебной практики. Такая направленность работы позволила высказаться в ней по ряду вопросов теории и юридической практики, относящихся к числу спорных.

В первой главе дана развернутая характеристика функций этой разновидности гражданскоправовой ответственности, говоря конкретно — анализ превентивно-воспитательной и возмещающей (репарационной) функции. В заключение этой главы дается фундаментальное теоретическое сопоставление института ответственности за неправомерную имущественную пользу, закрепленного в действующем гражданском кодексе 1964 года, с институтом необоснованного обогащения, предусмотренным в ранее действовавшем гражданском кодексе 1950 года.

Во второй главе содержится обширное изложение предпосылок данной разновидности ответственности. В работе приводится перечень этих предпосылок и сделан вывод, что данная разновидность ответственности носит объективный характер. В чехословацкой литературе по-новому толкуется главным образом понятие неправомерной имущественной пользы. В этой связи большое внимание уделяется также освещению взаимоотношений общего принципа запрета обогащения (ст. VII), общего фактического состава ответственности за неправомерную имущественную пользу (§ 451) и отдельно взятых типичных примеров данной разновидности ответственности (§ 452 и посл.).

В третьей главе рассматриваются субъекты этой разновидности ответственности. Особое внимание уделено разъяснению таких случаев, когда правомочный субъект, за счет которого имущественная польза была неправомерно извлечена, установить невозможно и когда согласно действующей регламентации (§ 456) право на выдачу этой пользы переходит к государству.

В четвертой главе дается изложение вопросов, касающихся определения объема и порядка выдачи неправомерной имущественной пользы.

В пятой главе содержится краткое изложение погашения права за давностью, касающегося извлечения неправомерной имущественной пользы.

Шестая глава посвящена теоретическому анализу новой регламентации, содержащейся и действующем гражданском кодексе, это — особые правомочия прокурора внести предложение относительно передачи имущественных предметов исполнения в собственность государства в тех случаях, когда один из субъектов или оба субъекты заключили договор с намерением нарушить закон.

В последней седьмой главе приводится анализ отдельных конкретных случаев ответственности за неправомерную имущественную пользу. В этой связи излагается также гражданскоправовая проблематика находки, гражданскоправовой судьбы покиннутых вещей, а также скрытых вещей, собственник которых неизвестен. Это потому, что такие случаи в действующем гражданском кодексе урегулированы также в рамках института ответственности за неправомерную имущественную пользу.

Fundamental Theoretical Questions of Liability for Wrongfully Acquired Material Benefit in Civil Law

SUMMARY

In the Czechoslovak literature the study is the first full treatise on fundamental theoretical questions of liability for wrongfully acquired material benefit. At the same time the study takes account of the experience in court practice. In consequence of this approach the study is capable to take a standpoint to a number of questions controversial both in theory and in legal practice.

The first chapter embodies a complete analysis of the functions of this kind of civil law liability, concretely an analysis of the preventively educational and reparative function. At the close of the chapter appears a fundamental theoretical comparison of the institution of liability for wrongfully acquired material benefit grounded in the 1964 Civil Code in force with the institution of unjustified enrichment known to the former Civil Code of 1950.

In the second chapter a comprehensive interpretation of the qualifications of this kind of liability is presented. Based on their specification the study reaches the conclusion that this kind of liability is of objective character. Newly in the Czechoslovak literature is expounded, in particular, the term wrongfulness of the material benefit acquired. In this connection much attention is also paid to the clarification of the mutual relationship between the general principle of prohibition of enrichment (Art. VII), the general real facts of liability for wrongful material benefit (Section 451) and the various typical cases of this kind of liability (Section 452 et seq.).

The third chapter deals with the subjects of this kind of liability. Particular attention is paid to the explanation of instances where the entitled subject, to whose prejudice material benefit was wrongfully acquired, can not be found, and when under the valid statute (Section 456) the right to retrieve such benefit passes to the State.

In the fourth chapter the interpretation of the extent and manner of surrender of the wrongfully acquired material benefit is presented.

The fifth chapter embodies brief explanations of preclusion of the law on liability for wrongfully acquired material benefit.

The sixth chapter deals with the theoretical analysis of the new ruling contained in the Civil Code in force, i.e. with the special powers of the prosecution to apply for the material things to be performed under the contract to come into State ownership in instances when one or both subjects made the contract with the intent to break the law.

In the last, the seventh chapter an analysis of various actual cases of liability for wrongful material benefit is given. In this connection the civil law problems of find, of the civil law fate of derelict as well as hidden property, whose owner is unknown, with a view to the fact that these instances are regulated in the Civil Code in force within the institution of liability for wrongfully acquired material benefit are also explained.

JIRÍ ŠVESTKA

Theoretische Grundfragen der Verantwortung für einen unrechtmässigerweise erworbenen Vermögensvorteil im bürgerlichen Recht

RESUMÉ

Die Studie ist in der tsch. Literatur die erste abgerundete Bearbeitung der theoretischen Grundfragen, die sich auf die Verantwortung für einen unrechtmässigerweise

erworbenen Vermögensvorteil beziehen. Die Studie berücksichtigt dabei auch die bisherigen Erkenntnisse der gerichtlichen Praxis. Infolge dieser Ausgangsposition vermag die Studie zu einer Reihe von sowohl in der Theorie wie auch in der Praxis strittigen Fragen Stellung zu nehmen.

Das erste Kapitel enthält die eingehende Analyse der Funktionen dieser Art von bürgerlichrechtlicher Verantwortung, konkret die Analyse der präventiv-erzieherischen und der Vergütungs-(Reparations-)Funktion. Im Schlussteil dieses Kapitels wird die grundlegende theoretische Vergleichung des Instituts der Verantwortlichkeit für einen unrechtmässigerweise erworbenen Vermögensvorteil, das im geltenden bürgerlichen Gesetzbuch aus dem J. 1964 verankert ist, mit dem Institut der grundlosen Bereicherung, das das zuvor geltende bürgerliche Gesetzbuch aus dem J. 1950 kannte, durchgeführt.

Im zweiten Kapitel wird eine umfangreiche Darlegung der Voraussetzungen für diese Art von Verantwortlichkeit gegeben. Aufgrund dieser Aufzählung gelangt die Studie zur Schlussfolgerung, dass diese Art von Verantwortlichkeit objektiven Charakter hat. Neu ist in der tsch. Literatur insbesondere die Erklärung des Begriffs der Unrechtmässigkeit des erworbenen Vermögensvorteils. Grosse Aufmerksamkeit wird in diesem Zusammenhang auch der Erklärung der gegenseitigen Beziehung des allgemeinen Prinzips des Verbotes der Bereicherung (Art. VII), des allgemeinen Tatbestandes der Verantwortlichkeit für einen unrechtmässigen Vermögensvorteil (§ 451) und der einzelnen typischen Fälle dieser Art von Verantwortlichkeit (§ 452 ff.) gewidmet.

Das dritte Kapitel befasst sich mit den Subjekten dieser Art von Verantwortlichkeit. Besondere Aufmerksamkeit wird hier der Darlegung jener Fälle gewidmet, wo das berechtigte Subjekt, zu dessen Schaden der unrechtmässige Vermögensvorteil erworben wurde, nicht festgestellt werden kann und wo laut der geltenden gesetzlichen Regelung (§ 456) das Recht auf Herausgabe dieses Vorteils auf den Staat übergeht.

Im vierten Kapitel wird erörtert, in welchem Umfange und auf welche Weise die Herausgabe des unrechtmässigerweise erworbenen Vermögensvorteils erfolgt.

Das fünfte Kapitel enthält kurze Darlegungen über die Verjährung des aus der Verantwortlichkeit für einen unrechtmässigerweise erworbenen Vermögensvorteil abgeleiteten Rechts.

Das sechste Kapitel beschäftigt sich mit der theoretischen Analyse der im geltenden bürgerlichen Gesetzbuch enthaltenen neuen Regelung, nämlich mit der besonderen Berechtigung des Prokurators zur Vorlage von Anträgen in dem Sinne, dass die Vermögensgegenstände zur Erfüllung in den Fällen, wo eines der Subjekte oder beide einen Vertrag in der Absicht, das Gesetz zu verletzen, abgeschlossen haben, dem Eigentum des Staates anheimfallen.

Im letzten, dem siebenten Kapitel werden die einzelnen konkreten Fälle der Verantwortlichkeit für einen unrechtmässigen Vermögensvorteil untersucht. In diesem Zusammenhang wird auch die bürgerlichrechtliche Problematik des Fundes, sowie des bürgerlichrechtlichen Schicksals derelinquirter, sowie auch verborgener Sachen, deren Eigentümer unbekannt ist, dargelegt, und zwar im Hinblick darauf, dass diese Fälle im geltenden bürgerlichen Gesetzbuch ebenfalls im Rahmen des Instituts der Verantwortlichkeit für einen unrechtmässigerweise erlangten Vermögensvorteil geregelt sind.